

OTDK-DOLGOZAT

2013

**GAZDASÁGI TÁRSASÁG – IPAR – KAPOSVÁRI CUKORGYÁR –
MAGYAR CUKOR ZRT. :
TÖRTÉNET ÉS FEJLŐDÉS**

**ECONOMIC SOCIETIES – INDUSTRY – KAPOSVÁR SUGAR
PLANT – MAGYAR CUKOR ZRT. :
HISTORY AND PROGRESS**

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS	1
2.	SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	3
2.1.	A GAZDASÁGI TÁRSASÁG FOGALMA	3
2.2.	A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI.....	4
2.2.1.	<i>A rómaiak előtti korszak.....</i>	4
2.2.2.	<i>A római jog.....</i>	7
2.2.3.	<i>Társasági jog a középkorban.....</i>	12
2.2.4.	<i>A gyarmatosítások és a 19. századi Franciaország hatása a gazdasági társaságok kialakulására</i>	13
2.2.5.	<i>A kereskedelmi jog kialakulása Magyarországon</i>	14
2.3.	A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1894 ÉS 1945 KÖZÖTT.....	15
2.3.1.	<i>A részvénytársaság jellemzői.....</i>	15
2.3.2.	<i>A Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság kaposvári cukorgyára.....</i>	16
2.4.	A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1945 ÉS 1994 KÖZÖTT.....	24
2.4.1.	<i>A rendszerváltás előtti helyzetkép a magyar cukoriparban</i>	26
2.4.2.	<i>A rendszerváltás fő jellemzői Magyarországon.....</i>	28
2.4.3.	<i>A Kaposvári Cukorgyár privatizációja.....</i>	29
2.4.4.	<i>Néhány gondolat az Agranáról.....</i>	31
3.	A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1994-2012	32
3.1.	INTERJÚ A CUKORGYÁR BESZERZÉSI VEZETŐJÉVEL	32
3.2.	A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1995 ÉS 2012 KÖZÖTT	33
3.2.1.	<i>A magyar cukoripar helyzete 1993 és 2008 között</i>	33
3.2.2.	<i>A Magyar Cukor Zrt. működése</i>	34
4.	ÖSSZEFOGLALÁS	43
5.	IRODALOMJEGYZÉK	44
6.	MELLÉKLETEK	46
6.1.	A MÉLYINTERJÚ KÉRDÉSEI.....	46

TÁBLÁZAT- ÉS KÉPJEGYZÉK

1. táblázat: Fuvardíjtérítés	39
2. ábra: A MIR Kaposvári cukorgyára	21

1. BEVEZETÉS

Dolgozatom célja a gazdasági társaságok kialakulásának bemutatása, egészen a rómaiak előtti korszaktól kezdve a modern társasági jogig, valamint a Kaposvári Cukorgyár történetének leírása.

Vajon milyen jogtörténeti előzményekre vezethetők vissza a modern gazdasági társaságok? Vajon mennyire hasonlítanak a mai gazdasági társaságok a rómaiak korában kialakult szervezetekre? Egyáltalán mit nevezünk gazdasági társaságnak? S mégis hogyan lett az egykori Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság kaposvári cukorgyárából Magyarország egyetlen cukorgyára, a Magyar Cukor Zrt? Ezekre a kérdésekre kerestem, és kaptam választ.

Olyan kort élünk, amikor a gazdasági társaságok különböző formái az életünk részét képezik. Mégis kevesen ismerik ezen társaságok kialakulásának jogtörténeti előzményeit, vagy a gazdasági társaság fogalmát. Éppen ezért kezdem dolgozatomat a gazdasági társaság fogalmának ismertetésével, majd csak ezt követően térek rá a jogtörténeti előzmények elemzésére. „A modern kereskedelmi jog és társasági jog előzményei közvetett módon is leginkább a római jogra és nem a római jogot megelőző korszakokra vezethetők vissza, a történeti szemléletre tekintettel mindenképpen indokolt néhány gondolattal a római jogot megelőző korszakok és rendszerek társaságokra emlékeztető formációit megvizsgálni.” – írja Schadl György *A társaságok és a társasági jog fontosabb dogmatikai kérdéseinek elemzése* című doktori értekezésében. A római kort megelőző ókori jogrendszerekben már megtalálhatóak voltak a társasági jog előzményei. Ebből kifolyólag én is megvizsgáltam a római kor előtti időszakot, s ezt röviden ismertetem a dolgozatomban is.

A dolgozat második felében a Kaposvári Cukorgyár történetét fogom összegezni 1894-től kezdve egészen napjainkig. Ez alatt a több mint egy évszázad alatt a cukorgyárban számos gazdasági és jogi változás is történt, amelyek elősegítették a mai Magyar Cukor Zrt. létrejöttét. A cukorgyár a kezdetektől fogva fontos szerepet játszott a város fejlődésében, nemcsak munkahelyet biztosított, hanem a közlekedés modernizálását is maga után vonta. A kaposvári negyvenhét működő cukorgyár közül maradt fenn egyedülként Magyarországon, s jelenleg Európa legnagyobb cukoripari konszernjének, a Südzuckernek a tagja. A cukorgyár története azért is érdekes, mivel ez volt az első gyár, amelyet be akartak zárni a privatizációk idején. A gyár életében sok változás ment végbe 1894 óta, a részvénytársaságként való megalapításától kezdve, az államosításon át, egészen a zártkörű részvénytársasággá alakulásáig. Dolgozatom második fejezetének célja e változások bemutatása.

A szakirodalom áttekintése mellett egyrészt interjút készítettem a cukorgyár beszerzési vezetőjével, Visnyei Róberttel, másrészt a cukorgyár egykori vezérigazgatójával, Kováts Imrével beszéltem. Az interjú során elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy az egykori Kaposcukor Rt. miképp alakult át a ma ismert Magyar Cukor Zrt.-vé, s hogy mennyi hasonlóság van az egykori Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság kaposvári cukorgyára és az Agrana mai gyárának működése között. A beszerzési vezető megtisztelő segítőkészségének köszönhetően elegendő információ birtokába jutottam ahhoz, hogy felvázolhassam az ország egyetlen cukorgyárának, a Magyar Cukor Zrt.-nek a múltját, jelenét, és a jövőjét. A Kováts Imrével való találkozás során pedig elegendő információ birtokába jutottam ahhoz, hogy felvázolhassam a cukorgyár privatizációjának folyamatát.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szakirodalmi áttekintést a gazdasági társaság fogalmának meghatározásával fogom kezdeni. Ezután térek rá az ókori Egyiptomban fellelhető társasági jogi képződményekre, majd az ókori Babilon következik, ahol már kialakult a társasági szerződés. Az ókori Egyiptom és Babilon után az ókori görögök kerülnek sorra, hiszen náluk már nemcsak a római társasági jog csírái, hanem a római jogban ténylegesen lefektetett elemek találhatók. Az ókori görögök után térek rá az ókori római társasági jogra, hiszen ezek a törvények előzményei a későbbi modern társasági jognak. A római társasági jogot a középkor joga követi, amelyben a római jog továbbél, s amely fontos szerepet játszik a későbbi gazdasági társaságok kialakulásában, hiszen ekkor jelentek meg a mai értelemben vett társaságok elődei. Azonban ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a gazdasági társaságok kialakulásának folyamatáról, nem zárhatjuk le a történeti áttekintést a középkornál. Említést kell tennünk a gyarmatosítások hatásairól, s a 19. századi Franciaország jogtörténeti vívmányáról, a Code de Commerce-ről is. A gazdasági társaságok történetét azzal zárom, hogy hogyan alakult ki a kereskedelmi jog hazánkban.

A gazdasági társaságok jogtörténeti előzményeinek ismertetése után a Kaposvári Cukorgyár történetével folytatom. A cukorgyár történetét három részre bontom. Az első fejezetben az 1894-től 1945-ig terjedő időszakot mutatom be, ezt követi az 1945-től a rendszerváltásig terjedő korszak. A privatizációs folyamat külön alfejezetben kerül tárgyalásra. A gyár történetének bemutatását a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakokkal zárom, de az utolsó felvonás már egy másik fejezetben kerül részletezésre, mivel ez az az időszak, amely a legnagyobb jelentőséggel bír a gyár történetében.

2.1. A GAZDASÁGI TÁRSASÁG FOGALMA

Ahhoz, hogy érdemben elemezni tudjuk a gazdasági társaságok kialakulásának történetét, tisztázni szükséges, mit is nevezünk gazdasági társaságnak. Érdekes információ volt a számomra, hogy a hatályos magyar Gt. (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról) valamennyi társaság fogalmának meghatározását tartalmazza, de a gazdasági társaság, mint fogalom, nem szerepel benne. Ez azért is meglepő, mivel a nyugat európai országok társasági jogában pontosan definiálják a gazdasági társaság fogalmát. Az angol jog például a következőképpen határozza meg a gazdasági társaság fogalmát. „... a társaság személyek szövetsége, amely a szövetség nevében történő üzleti vagy vállalkozási tevékenység folytatásának céljából jött létre, és amelyben minden tag jogosult részesedését másra átruházni”.

házni a társaság belső szabályainak megfelelően” (Schadl 2011, 6). Ahhoz tehát, hogy valamit gazdasági társaságnak nevezünk, elengedhetetlen, hogy az üzleti vagy vállalkozási tevékenységet végezzen, s hogy abban minden tagnak joga legyen a részesedését átruházni másra, természetesen betartva a társaság belső szabályait.

Mivel a hatályos magyar Gt. nem tartalmazza a gazdasági társaság fogalmát, a magyar szakirodalom rákényszerült arra, hogy saját maga határozza meg annak fogalmát. *Bodor Mária a HVG-ben megjelent Korlátolt felelősségű társaság* ekképp definiálja a gazdasági társaság fogalmát: „A gazdasági társaság olyan, jogképességgel, jogalanyisággal rendelkező gazdálkodó szervezet, amely üzletszerű gazdasági tevékenység folytatására jön létre, tevékenysége nyereségorientált és gazdálkodásának alapjait a tagok vagyoni hozzájárulása teremti meg.” (Bodor 2001, 15). Az ő definíciója már kiegészült azzal, hogy a gazdasági társaságok gazdálkodásának alapját a tagok vagyoni hozzájárulása teremti meg. *Kisfaludi András Társasági jog* című könyvében kiegészíti Bodor Mária meghatározását azzal, hogy gazdasági társaságot nonprofit tevékenység létrehozására is alapíthatunk, tehát a gazdasági társaságok körébe tartoznak a nem nyereségorientált szervezetek is. Továbbá szerinte az tekinthető gazdasági társaságnak, amelyet a Gt. annak minősít.

Összességében elmondhatjuk, hogy hivatalosan elfogadott, a hatályos magyar Gt. – ben nincsen definíció a gazdasági társaság fogalmára, de a szakirodalomban született meghatározásokat összevetve megállapítható, hogy gazdasági társaságnak nevezzük azt a jogképességgel és jogalanyisággal rendelkező gazdálkodó szervezetet, amely üzletszerű gazdasági tevékenység vagy nonprofit tevékenység folytatására jön létre, s amely alapját a tagok vagyoni hozzájárulása teremti meg.

2.2. A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

2.2.1. A rómaiak előtti korszak

A rómaiak előtti korszakot három részre bontottam, először az ókori Egyiptomban fellelhető kezdetleges társasági formációkat fogom ismertetni.

Az ókori közel-keleti államok gazdasági és társadalmi berendezkedésére nagy hatással volt ezen államok földrajzi elhelyezkedése. Mint ismeretes, Egyiptom elszigetelt, s rendkívül száraz vidék, s éppen emiatt semmiféle mezőgazdasági tevékenység sem folytatható itt öntözés nélkül. Az öntözéses földműveléshez pedig mindenféleképpen szükség volt némi társas együttműködésre, így elmondhatjuk, hogy a társas szerveződésnek legalább egy kis nyoma felfedezhető már ebben a korban. Köztudott, hogy a társasági jog alapját képezi a kereskedelem, s ami ezt a tevékenységet illeti, megállapíthatjuk, hogy nagyon fejletlen volt, s igazából a társadalom sem igényelte a magasabb szintű társadalmi, jogi in-

tézményeket. S mivel a társasági jog egyik alappillére hiányzott ebből az országból, a legtöbb szakember nem is ismeri el, hogy létezett társasági jog, vagy legalábbis annak a csírája, az ókori Egyiptomban. Viszont „Porten és Szubin szerint azonban létezett olyan jogi konstrukció, amely a modern társasági szerződés egyik lehetséges előzményének tekinthető. Seidl - kutatásai nyomán - nem talált ebből a korból fennmaradt társasági szerződést, viszont a rendelkezésre álló iratok alapján véleménye szerint megállapítható, hogy léteztek társasági jellegű, illetve azokhoz hasonló tartós jogviszonyok. Ide sorolható szerinte az olyan szerződés, amelyben két ember egy temetkezés költségeit osztja el. Szintén társasághoz hasonló közösségek jöttek létre bérlet, adóbeszedés, vagy a tengeri kölcsönök tekintetében. Ezt az olyan forrástörödékek támasztják alá, amelyek szerint például a bérlők részesedésük arányában viselték a felelősséget veszteséges gazdálkodás esetén és szintén részesedésük arányában jutottak nyereséghez.” (Schadl 2011, 7). A tény, hogy a bérlők a saját részesedésük arányában viselték a felelősséget, s szintén a saját részesedésük alapján jutottak nyereséghez, azt igyekszik bizonyítani, hogy léteznie kellett társasági szerződés jellegű formációnak, azonban ezek a formációk még nagyon kezdetlegesek voltak.

Mielőtt áttérnénk az ókori Babilonra, le kell szögeznünk, hogy Babilonban a társasági jog alapköve - a kereskedelmi jog - sokkal fejlettebb volt, mint Egyiptomban. Érdekes, hogy itt már kialakultak az olyan kereskedelmi ügyletek, mint a havi kamatszámítás, vagy a hitelezési szerződés. Ezek mellett a kereskedelmi ügyletek mellett, a társasági szerződés, mint jogi kategória is kialakult. „A társaság és a társasági szerződés babiloni terminológiájának megértéséhez nélkülözhetetlen a *tappútum* kifejezés mögött álló tartalom megértése. Ezt a szót a „tappúm” (társ) szóból képezték és közösséget jelentett. A kiindulópont szerint a *tappútum* létrehozásához szükség volt pénz kölcsönadására, így a mai jogi terminológia szerint minimum speciális kölcsönszerződésnek volt tekinthető. A kölcsönhöz való hasonlatosságot erősíti, hogy az adós tulajdont szerzett a dolgokon.” (Schadl 2011, 8). A forrásokban azonban fellelhetünk olyan *tappútum*ot is, amely nem pénz kölcsönadásával jött létre, hanem például gabona átadásával. Ez leginkább a középkori commendára hasonlít, amelyről majd egy későbbi alfejezetben lesz szó bővebben. Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy az ókori Babilonból származó forrásokból kiderül még egy fontos dolog, amely a társasági jog elődjeinek meglétét igyekszik bizonyítani, mégpedig az, hogy már ebben a korban felmerült a társasági vagyon és a társasági tagok vagyon elkülönítésének a gondolata.

A rómaiak előtti korszak lezárásaként az ókori Hellaszban kialakult társasági képződményekkel szeretném folytatni, az ókori görögök társasági jogának ismertetése azért

fontos, mert a modern társasági jog alapja a római jog, s a rómaiak sok mindent átvettek a görög jogból. Az ókori Görögországot három földrajzi terület alkotta: a Balkán-félsziget déli része, az Égei-tenger szigetvilága és Kis-Ázsia nyugati partvidéke. Öntözéses földművelés kialakítására nem volt lehetőség, mivel a terület rendkívül tagolt volt, viszont az ókori Hellászt körülvevő tenger mindenképpen fontos szerepet játszott a hellének életében, s hatással volt a gazdasági társaságok kialakulására is. A kezdeti időszakban a görög gazdaságra az volt a jellemző, hogy a mezőgazdaságot állította a középpontba, szemben a babiloni pénzpiaci szemlélettel. Azonban a Kr.e. 7. században a terménygazdálkodást felváltotta a pénzen alapuló kereskedelem, s ezáltal kialakult a kereskedelmi jog csírája. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a kereskedelmi ügyletek még nem voltak külön jogágként értelmezve, s a kereskedők sem rendelkeztek speciális jogállással. A kereskedelem kialakulása, mint ahogyan Schadl is leírja, egy szükségszerű folyamat volt, mivel „... a görög területek földrajzi adottsága jelentős hatást gyakorolt a kereskedelemre: ezek ugyanis csak csekély mezőgazdasági és nyersanyagforrást biztosítottak az itt élőknek. Ebből logikusan következett, hogy mezőgazdasági, társadalmi léptékű munkavégzés lehetőségének hiányában létszükségletté vált a kereskedelem.” (Schadl 2011, 24) Látható, hogy elengedhetetlennek bizonyult a kereskedelemre való áttérés, a teljesség kedvéért azonban le kell szögeznünk, hogy nem minden görög városállam preferálta ezt a gazdasági tevékenységet. Ugyanis Spártában az állampolgárok számára tiltva volt a kereskedelem, s még a külföldieket is korlátozták azzal, hogy egyszerre maximum két kereskedelmi vállalkozást folytathattak. Ez azért is furcsa, mert ennek ellenpéldájaként Athénban a szabad kereskedelem uralkodott, s nem korlátozták sem a nyereségben való részesedést, sem pedig az egyesülési szabadságot. Úgy vélem, hogy az eltérést görög városállam és görög városállam között azzal magyarázhatjuk, hogy Spárta és Athén teljesen különböző állami berendezkedésű városok voltak. Spárta katonaállam volt, Athén pedig a demokráciára rendezkedett be.

Az ókori Görögországban már megalapultak úgynevezett egyesülések is, elsősorban természetesen a tengeri kereskedelem területén. Hogy miért éppen a tengeri kereskedelem terén jöttek létre az első egyesülések? Erre a válasz nagyon egyszerű: a tengeri kereskedelemben nagy volt a kockázat, így indokolt volt a kockázat megosztása több személy között. „Leggyakrabban hajókölcsonökökkel kapcsolatban jöttek létre az egyesülések. Itt olyan szerződéses alakzatról volt szó, ahol a nyereséget és a kockázatot megosztották a kölcsönadó és a hajótulajdonos között. A kockázat további csökkentése érdekében mindkét póluson lévő fél társa(ka) t keresett maga mellé, ez pedig a hajózási egyesülések kialakulásá-

hoz vezetett. A fokozott szükségszerűség miatt indukált konstrukció gazdasági sikere egyéb területeken is hasonló egyesülések kialakulásához vezetett, így szinonim egyesülések jöttek létre az építőiparban, a kézművesek körében, a bányászatban, valamint az adóbeszedők körében.” (Schadl 2011, 26).

Az ókori Hellaszban már kifejlődtek a modern gazdasági társaságokhoz hasonló társaságok, ezek azonban a maiakhoz viszonyítva kezdetleges képződmények voltak. Ilyen társasági forma volt a "*koinónia*", amely lényege az volt, hogy több személy egyesült valamely cél (bankügylet, ipari, mezőgazdasági) elérése érdekében. Az "*eranos*" pedig „kamatmentes kölcsönnek volt tekinthető, ugyanakkor több személy tőkéjének meghatározott célra való egyesítését is jelentette. Ez egy tartós érdekközösségnek bizonyult, mert csak akkor szűnt meg, amikor az *eranos*t visszafizették. Az időbelileg korábbi és társasági jogilag kezdetlegesebb jellegű *eranos* csak az egyik résztvevő érdekében jött létre, így ez még kevésbé viseli magán a társaságok előzményének jellegzetességeit. A későbbi jogfejlődés eljutott a közös célra létrehozott *eranos*hoz, ami már a társaságokra jellemző konkrét ismertetőjegyeket is hordoz. Nehezíti az *eranos* azonosítását a társaságoknak akárcsak a közvetlen előzményével, hogy maga a szó is több kategóriát jelentett: az említett kamatmentes kölcsönön túlmenően jelentett lakomatársaságot és az egyesülés egyik típusát is. Az viszont egyértelmű, hogy a társaságok fejlődéstörténetének folyamatában jelentőséggel bírt, ugyanis a rövid ideig tartó egyesülésből elmozdulást mutat a tartós érdekközösség felé: a forrásokból ugyanis kiderül, hogy az *eranos*ból létrejött tőke megmaradt forgótőkének, létrehozva egy gazdasági célú egyesülést.” (Schadl 2011, 28). A *koinónia* és az *eranos* mellett megjelentek az úgynevezett adóbeszedő társaságok is.

Végezetül arra a következtetésre kell jutnunk, hogy nemcsak a római jog vett át sok jogintézményt a görögből, hanem még a ma hatályos Gt.-ben is találhatunk hasonló megoldásokat, kiváltképp, ha a közkereseti társaság képviselőjére vonatkozó szabályokat elemezzük.

2.2.2. A római jog

Az európai kultúra és jogrendszer bölcsője a római jog, ezért ez az alfejezet hosszabb lesz, mint az előzőek.

Az Itáliai-félsziget partvidéke a görög partokkal szemben jó lehetőséget biztosított a földművelésre. Róma városát is itáliai földművelő és állattenyésztő közösségek alapították, a monda szerint hét dombra. Az ókori Rómára két nép volt hatással, az egyik a szomszédban élő etruszok népe, a másik pedig a gyarmatosítás útján megtelepedett görög nép volt. Ami a korai római gazdaságot illeti, elmondhatjuk, hogy a naturálgazdaság jellemez-

te, csak később vált meghatározóvá a kereskedelem, ez a Kr. e. 6-5. századra tehető, s egy évszázaddal később terjedt csak el a pénzgazdálkodás. Fontos néhány mondatot szentelnünk a római kereskedelemnek, Schadl ekképp ír erről a gazdasági tevékenységről: „A római kereskedelem középpontjában az ősi időkben elsősorban a mezőgazdasági termékek álltak. A kereskedelmet alapvetően nem támogatták, a hivatalos ideológia szerint az uralkodó osztályt kívánták mentesíteni a tengeri kereskedelem kockázataitól. Ettől függetlenül a római kereskedelem az itáliai területekkel, és a Mediterrániumban meglehetősen intenzív volt. A tengeri kereskedelemben a rómaiak számára a görög példa irányadó volt, számos jogintézményt vettek át ezen a területen. Önálló kereskedelmi rend, speciális kereskedői jogállás nem jött létre. A kereskedelem specializálódott és jellemzően a *libertinusok* és rabszolgák folytatták e tevékenységet a patrónusuktól, illetve a gazdájuktól kapott pénzen. A *lex Claudia* Kr.e. 218-ban megtiltotta a nagykereskedelmet a szenátorok számára. A köztársaság és a császárkor idején mind a belföldi, mind pedig a külkerkedelem jelentős szerepet játszott a római gazdaságban. Megváltozott a kereskedelmi tevékenység tárgya, a luxustárgyak és a fogyasztási cikkek kerültek előtérbe. A kereskedelem résztvevői pedig elsősorban a lovagrendből kerültek ki, és a kereskedelemben részt vevő hajósok speciális csoportja alakult ki.” (Schadl 2011, 31). Az idézett szövegből kiderül, hogy az ókori Rómában fejletté vált a kereskedelem, s joggal tételezhetnénk fel azt is, hogy ha fejlett volt a kereskedelem, akkor külön kereskedelmi joggal is kellett rendelkezniük. De, mint ahogyan az hamarosan kiderül, nem volt így. A kereskedelemre nem volt külön szakkifejezésük, és a polgári jog sem szolgálta a kereskedelem érdekét. Az önálló kereskedelmi jog kialakulását akadályozta a római gazdaság olyan különlegessége, mint a rabszolga gazdaság. A kereskedelmi joggal szemben, viszont szép számmal alapultak különböző felépítésű vállalkozások. „Földi András csoportosítása alapján egy-, két-, illetve háromszintű vállalkozásokat kell megkülönböztetnünk. Az egyszintű vállalkozások esetében a vállalkozó a saját vagyonával, a saját nevében egyedül folytat kereskedelmi tevékenységet. A kétszintű vállalkozások esetében a vállalkozó a rábízott vagyonnal végzi ezt a tevékenységet, míg a háromszintű vállalkozás során elkülönül egymástól a jogilag a vállalkozásba vitt vagyon tulajdonosa, a családgyermek és a rabszolga, aki tulajdonosként lép fel a rábízott vagyon tekintetében, továbbá a tényleges vállalkozási tevékenységet folytató személy.” (Schadl 2011, 33) A római jogban sem alakult ki különálló társasági jog, viszont a gazdasági igények magukkal vonták a "*societas*" különböző formáinak a kialakulását a szerződéstípusok körében. A *societas* szó társaságot jelent. A *societas* mellett kialakult az úgynevezett *collegium* is. A *societas* és a *collegium* a mai személyegyesítő gazdasági társaságok előd-

jei voltak a római jogban. „Napjaink társasági jogának nemzetközileg elfogadott felosztása a személyegyesítő-és tőketársaságok megkülönböztetése. Személyegyesítő gazdasági társaság alatt hazánkban közkereseti- és betéti társaságot kell érteni, melyeket együttesen a kisvállalkozás *terminus technicus*sal szoktak illetni. Ez a felosztás a római jogi *societas / collegium* kettősségére, e jogintézmények elkülönült szabályozására vezethető vissza. A római jog nemcsak embereket ruházott fel jogképességgel, hanem jogképességgel bíró emberek egyesületeit is, tette mindezt a kezdetben a közjog, majd a magánjog területén is.” (Schadl 2011, 34). A *societas* és a *collegium* fogalmával a később bővebben foglalkozom.

A személyegyesítő társaságok mellett különböző egyesületek is megjelentek. Ezek közé az egyesületek közé tartoztak a kézművesek egyesületei, a temetkezési egyesületek, és a "*magistratusok*" - a római polgárok által választott tisztviselők - segédszemélyzetének testületei. Egyesületalapításhoz eleinte nem kellett engedély, viszont csakis megengedett célra alapulhattak. Ez a felállás később annyiban módosult, hogy már a senatus engedélyét kellett kérni az alapításhoz, s meghatározták a minimális taglétszámot is, ez három főt jelentett. „Az egyesületek ügyintéző szerveinél a struktúrát az állam nem szabályozta, de az alapszabály (*lex collegii*) alapját képezte a működés engedélyezése iránti kérelemnek - például a be- és kilépés. Viszonylag teljes jogképességgel rendelkeztek, vagyis kizárólag emberhez fűződő jogai és kötelezettségei természetesen nem lehettek - például apai hatalommal nem rendelkezhetett - , de saját rabszolgákkal rendelkezhetett. Miután az egyesület önmaga fogalmilag cselekvőképtelen volt, képviselő szervei jártak el. Kezdetben közvetett, később közvetlen képviselést jelentett.” (Schadl 2011, 36).

Mielőtt visszatérnék a *societas*hoz és a *collegium*hoz, tisztázni szükséges azt is, hogy mit értettek a rómaiak jogképesség alatt. A rómaiak jogképesség-fogalma azt jelentette, hogy az ember jogok és kötelességek alanya lehet. Ez a felfogás a mai napig így van, hiszen ezt fogalmazza meg a Ptk. (1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről, első fejezet 8. paragrafus) is. Csakhogy a római jogban nem kizárólag emberek élhettek ezzel a joggal, hanem testületek és alapítványok is.

Most pedig vizsgáljuk meg a nagy jelentőségű "*collegium*" fogalmát! Már itt, a legelején tisztáznunk kell néhány elnevezést, mivel a forrásokban a "*collegium*" mellett "*universitas*" és "*corpus*" névvel is illetik ezt a formációt. A római korban a köztestületeket nevezték *universitas*nak, míg a magántestületek a *corpus*, vagy a *collegium* nevét kapták. Dolgozatomban a továbbiakban *collegium*ról fogok írni, amely meghatározása a következő: „*Collegium*oknak azokat a testületeket nevezhetjük, amelyek több hasonló fog-

lalkozású, vagy közös elbírálás alá eső ember kezdeményezésére egy bizonyos – magánérdeket kifejező – cél megvalósítására jönnek létre, működésük módját és szervezetüket alapszabályban rögzítik, általános vagy speciális engedély alapján jogokat szerezhettek és kötelezettségeket vállalhatnak”. (Faragó 2000, 139). Collegiumot a mesteremberek mellett más, azonos foglalkozású, emberek is alapíthattak, például zenészek, katonák, bányászok. A collegium vagyona nem a tagok tulajdona volt, mint ahogyan az adósság sem. Ez azért lehetett így, mert a törvény szerint a collegium-alapítási engedéllyel rendelkezőknek joguk volt ahhoz, hogy közös vagyonuk legyen az államhoz hasonlóan. A collegium volt maga a tulajdonos, a hitelező, és az adós is. Eleinte a collegium vagyona nem különült el attól a személytől, aki ezt a vagyont megszerezte, a későbbiekben azonban már különvált a tagok vagyonától.

A római korszak lezárásaként szeretnék rátérni a *societas*-ra, amelynek lényege az volt, hogy többen szerződést kötöttek, így létrejött egy *societas* (társaság), amely vagyonából és kötelezettségéből minden tag részesült. Fontos tényező volt az is, hogy általában barátok társultak egymással, így a bizalmi viszony eleve megalapozott volt. A *societas* gyökerei az öröklési jogból erednek, s ez a tény kihatással volt a *societas*-ra. Ilyen sajátosság az, hogy az örökösök viselik a hagyaték minden terhét. „Szintén jelentős szerepet játszott a társasági szerződés kialakulásában a *societas publicanorum*. Rómában alapvetően agrárgazdaság volt a *societas* kialakulása idején, ennek megfelelően a társasági szerződés a kereskedelemben nem játszott lényeges szerepet. A királyság idejében elsősorban természetben történt meg az adók beszedése, sok esetben közmunkák (*opera publica*) formájában, amelyek sok esetben bérbe vettek (*vectigalia ultrove tributa*). Ez a rendszer oda vezetett, hogy idővel az állami bérleteket és szolgáltatásokat bérlők csoportja (*publicani*) jött létre, hiszen egy-egy magánszemély nem rendelkezett elegendő tőkével ahhoz, hogy a földeket bérbe vegye az államtól, illetve a bérleti szerződés kockázatát sem kívánta egyedül viselni. Gyakorlatilag ez a *societas publicanorum* tekinthető a római jogi kereskedelmi társaság megfelelőjének, amely társasági alakzat nem egyszerűen csak az egyszerű *societas* utánképzett formája, hanem már korporatív elemeket is felmutatott. A korai időkben ugyan inkább családi és öröklési jogba tartozott a *societas*, majd a Kr.e. 2. századbeli Rómában a kereskedelem felvirágzása során egyre nagyobb szerepet kapott a kereskedelmi vállalkozások jogi formájaként. Azok a kereskedők, akik banki tevékenység folytatására, rabszolga kereskedelemre, vagy utak építésére kívántak szövetkezni, már nem feltétlenül kívánták teljes vagyonukat egyesíteni, csak annak egy meghatározott részét. Ennek eredményeként a *societas omnium bonorum* nem volt a legmegfelelőbb erre a célra, és a

"*praetor* " (*praetor peregrinus*) a késői köztársaság idején védelemben kezdte részesíteni az olyan informális szövetkezéseket, amelyek valamely közös kereskedelmi vállalkozás folytatására jöttek létre. A "*societas omnium bonorum*" esetében a társaság tagjainak minden aktív és passzív vagyona közös, míg a "*societas omnium bonorum quae ex quaestu veniunt*" esetében – mely forma kifejezetten a kereskedelmi tevékenységre jött létre – ellenkező bizonyításig a társaság vagyona csak a tagok által üzleti tevékenységükből származó vagyona terjedt ki. Minden tagnak lehetett ennek megfelelően saját vagyona (pl. amit örökösként szerzett) és egyéni kötelezettsége (pl. háztartásával kapcsolatos kiadások)." (Schadl 2011, 50-51). A *societas* fontos jellemzője volt az is, hogy a közös vagyon azon része, amely a tagoknak járt, elkülöníthető volt a társaság vagyonától, valamint társasági szerződésben fektették le az ügyvitelt is. Mint ahogyan az is nagyon lényeges, hogy egy tag kiválásával megszűnt a *societas*, ha az egyik tag elhalálozott, akkor is megszűnt a társaság. Csak úgy lehetett valaki a társaság tagja, ha a vagyonával hozzájárult a *societashoz*, viszont volt még egy lehetősége a belépni kívánónak, mégpedig az, hogy ha a munkája vagy a szaktudása annyira értékes volt a társaság számára, hogy akár pénzzel is felért. Természetesen a legtöbb esetben ilyen nem fordult elő, hanem a vagyonukkal szálltak be az emberek. A társaság nyereségéből pedig egyenlően részesedtek a tagok, még akkor is, ha nem volt egyenlő az összes tag vagyoni hozzájárulása.

A *societas* rövid ismertetése után rátérünk a társasági felelősség kérdésére a római jogban. A társaság ügyeinek intézésére bármelyik tag megfelelt, de akár egy üzletvezetőt is kijelölhettek. „A tagok egymással szembeni felelőssége akként alakult, hogy a tag igényt támaszthatott társával szemben a közös cél elérése során bekövetkezett veszteségek fedezésére. Másrészt a tagnak lehetősége volt arra, hogy kártérítési igényt érvényesítsen a rosszhiszeműen eljáró társával szemben, a *socii* ugyanis felelősek voltak a *dolusért* egymással szemben. Ha valamely tag kivált a társaságból, úgy a többi tag a társasági szerződésből, illetve a nem megfelelő időben történő megszüntetésből eredő követeléseit továbbra is érvényesíthette vele szemben.” (Schadl 2011, 59).

A társaság csak addig állt fent - mint ahogyan arra fentebb már utaltam is - ameddig valamelyik tag ki nem szállt, hiszen egy társaság nem működhetett tovább, amennyiben azt akár csak az egyik tagja is elhagyta. Ha viszont a megmaradt tagok továbbra is együtt szerettek volna működni, akkor egy új társasági szerződés keretében megtehették. A római jogalkotás fontos vívmánya volt az is, hogy csak abban az esetben hagyhatta el valaki a társaságot, ha már teljesítette a kötelezettségeit. A társaság nemcsak akkor szűnhetett meg, ha az egyik tag kiszállt vagy esetleg elhalálozott, hanem akkor is, ha valamelyik tag, vagy

a társaság vagyona jelentősen csökkent. Emellett a societas megszűnt akkor is, ha a célt, amiért létrehozták, már elérték, vagy ha a cél megghiúsult. Végül pedig értelemszerűen az is a társaság megszűnéséhez vezethetett, ha a szerződő felek között valamilyen jogvita alakult ki.

2.2.3. Társasági jog a középkorban

A római jog jellegzetességei a középkor jogrendszerében is megtalálhatóak. A középkorban a kereskedelem fejlődésnek indult, olyannyira, hogy valóságos kereskedővárosok alakultak ki. Ez jó hatással volt a modern gazdasági társaságok elődjeinek kialakulására. Az azonos foglalkozású kereskedők érdekvédelmi képviselője, a céh pedig a kereskedelmi jog létrejöttét segítette elő. „Az egyes államok politikai berendezkedései természetesen merkantilista, fiskális szempontok alapján hasznot kívántak húzni a kereskedelem fejlődéséből, így a kereskedelmi tevékenységet sokszor privilégiumokkal vagy éppen tilalmakkal, adókkal, vámokkal szabályozták. Ehhez kapcsolódóan sok esetben monopóliumokat hoztak létre, amelyekkel a hazai kereskedők érdekeit kívánták védeni.” (Sándor 2005, 65). A különböző kereskedési módok – kiváltképp a tengeri kereskedelem – eléggé kockázatosak voltak, így itt is megjelent az igény a kockázatot megosztó társas vállalkozások iránt. A középkor joga a szokásjogon és a törvényi szabályozáson nyugodott. A társasági jog a kereskedelmi jog részét képezte. A középkori személyegyesítő társaságok olyanok voltak, mint a római societas. „A társaságok szervezetét tekintve két csoportot különböztetünk meg. Az egyik csoportba azok a szerveződések tartoznak, amelyek csak szervezeti keretet adtak tagjaik részére a kereskedelem folytatásához, ilyen volt például Angliában az úgynevezett *"regulated company"*. Ezeknek a társaságoknak a tagjai önállóan voltak jogosultak kereskedelmi tevékenység folytatására, a társaság maga azonban önálló jogalanyiságot nem nyert.

A másik csoportot azok a társaságok képezték, ahol a tagok meghatározott tőkét nyújtottak a társaság részére és a társaság, mint önálló jogalany folytatta a kereskedelmi tevékenységet.” (Schadl 2011, 73).

A középkori társasági jogrendszert a kereskedelmi társaságok befolyásolták, így két fő társasági formát emelhetünk ki. Az egyik a *"commenda"*, amely olyan társaság, amelynek célja a kereskedelmi út végrehajtása. A társaság egyik tagja a tőkét adja, míg a másik az utazás feladatait látja el. A commenda esetében a tagoknak korlátozott volt a felelőssége. A szakirodalom úgy tartja, hogy a commenda szerepet játszott a betéti és a csendes társaságok kialakulásában. A másik társasági forma a *"compagnie"*, amely a tagok – akik rend-

szerint egy család tagjai voltak – bizalmán alapul, s így hasonlít a modern közkereseti társaságra.

2.2.4. A gyarmatosítások és a 19. századi Franciaország hatása a gazdasági társaságok kialakulására

2.2.5.1. A gyarmatosítás hatásai

Igaz, hogy a maihoz hasonló társaságok először a középkori olasz városállamokban alakultak ki, azonban a nagy cégek megalapulása a gyarmatosítások idejében történt a XVII. században. Ebben az időszakban alapultak meg az olyan nagy társaságok, mint a Kelet-Indiai Társaságok. Ennek okaként azt nevezhetjük meg, hogy a gyarmatosításokhoz pénzre volt szükség. Ebben az időben jelent meg a fix alaptőke, s az első részvény is. A világ első részvénytársasága a Brit Kelet-Indiai Társaság volt, amelyet 1600-ban alapítottak londoni kereskedők. A társaság az alapításakor a 72000 fontos alaptőke mellett öt hajóval rendelkezett. I. Erzsébet, angol királynő pedig huszonegy évre monopóliumot biztosított a társaság számára Indiában. „A brit társaságot hivatalosan "London Kereskedőinek Tisztelt Kelet-Indiai Kereskedelmi Társasága és Kormányzata"-nak nevezték, később egyszerűsítve "Anglia Kereskedőinek Egyesült Kelet-Indiai Kereskedelmi Társasága" lett a neve. A Társaság jelentős hasznot szerzett a Dél-kelet-Ázsiával és Indiával való kereskedelemből. A működési elv egyszerű volt: londoni kereskedők, polgárok, királyi tisztviselők egy csoportja összeállt, vásároltak néhány kis hajót, melyek rakterét megtöltve elküldték keletre, hogy árulják portékáikat. Az utazás végén pedig a keleten megvásárolt, vagy barterként megkapott árucikkeket adták el Britannia területén. Az így keletkezett hasznot ezután szétosztották a befektetők között. Ez a "joint-stock" rendszer jelentette a mai részvénytársasági cégforma működésének első sikeres modelljét.” (*Scribd.com*) Két évvel később pedig megalakult a Holland Kelet-Indiai Társaság is, amely Délkelet-Ázsiában végzett gyarmatosítást olyan nagy sikerrel, hogy Hollandia csakhamar „Európa bankjává vált” – olvasható a *Scribd.com* oldalán. Nem is csodálkozhatunk ezután azon, hogy a pénzforgalom központja Amszterdam lett. A gyarmatosítási hullám Franciaországot is utolérte, itt 1608-ban alapult meg a Francia Kelet-Indiai Társaság. A Kelet-Indiai Társaságok annyira sikeresnek bizonyultak, hogy Svédország és Dánia is megalapították a saját társaságukat. A különböző országok társaságait 1708-ban egyesítették, így létrehozván a Társaságot, de a monopolhelyezete vége után folyamatosan csökkent a befolyása, míg végül 1873-ban jogilag is teljesen megszűnt.

2.2.5.2. Kereskedelmi jogalkotás Franciaországban

A 19. század a nagy kereskedelmi jogalkotás évszázada Franciaországban. Az ekkor kodifikált kereskedelmi törvénnyel, a Code de Commerce-szel a kereskedelmi jogalkotás mérföldkőhöz érkezett: megjelentek az olyan szabályozási formák, mint a csődeljárás, váltójog, tengeri kereskedelmi jog, és a kereskedelmi bíráskodás. A Code de Commerce a társasági formákat is meghatározta. Dr. Kiszely Katalin *A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban* című doktori értekezésében bővebben is ír a kódexről. „A Code de Commerce a társaságalapítás alaki jogi szabályaira nézve is tartalmazott normákat. A részvények tulajdonjogát társasági könyvbe történő bejegyzéssel rendelte el nyilvántartani. A bejegyzést a törvény az államkormányzatának engedélyéhez vagy jóváhagyásához köti. Ez az engedély lényegét tekintve közigazgatási rendelet. Az engedéllyel rendelkező társaság alapító oklevelét közzé kell tenni. A területileg illetékes Kereskedelmi Bíróság a társaságot ezt követően nyilvántartásba vette, lajstromozta. A társaság tagjai közti vitákra a törvény döntőbíróági eljárás lehetőségét kínálja. A törvénykönyv létrehozta a Kereskedelmi Bíróságok szervezetét és szabályozta eljárásukat is, a Bíróságok hatáskörét értékhatárokhoz kötötte.” (Kiszely 2009, 13). A 19. században jelent meg az igény a kisebb társaságok, például a betéti társaság iránt a részvénytársaságok mellett.

2.2.5. A kereskedelmi jog kialakulása Magyarországon

Az európai trendek hazánkban is megjelentek, de az olyan történelmi események, mint az ország három részre szakadása, a 16. században gátat szabtak a fejlődésnek. A reformkor idején jelentek meg olyan tendenciák, amelyek fontosak voltak a társasági jog fejlődésében. Különböző társaságok alakultak, mint például a Dunagőzhajózási Társaság, s a Lánchíd építéséhez úgynevezett "projekt cégeket" hoztak létre. A kiegyezést követően pedig részvénytársaságokat hoztak létre sorra. 1887-ben lépett hatályba az első kereskedelmi törvény (1887. évi XXXVII. Törvény,) amely a részvénytársaságról, a szövetkezetről, a közkereseti társaságról és a betéti társaságról rendelkezett. 1930-ban pedig már a korlátolt felelősségű társaságokról is törvény született. Tizenöt évvel később pedig az államosítás szólt közbe a társaságok fejlődésében, hiszen egyedül a szövetkezeteknek volt létjogosultságuk. Az 1989-ben bekövetkezett privatizáció kedvezően befolyásolta a gazdasági társaságokat. Jelenleg i Gt.-t 2006. július elsejével léptettek hatályba. Ez a törvény rendelkezik a különböző gazdasági társaságokról, alapításuktól a megszűnésükig.

2.3. A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1894 ÉS 1945 KÖZÖTT

2.3.1. A részvénytársaság jellemzői

Napjainkban már sokféle különböző gazdasági társasággal találkozhatunk. Én viszont dolgozatomban egyedül a részvénytársaságról szeretnék említést tenni, mivel a Kaposvári Cukorgyár sokáig részvénytársaságként működött.

A hatályos magyar Gt. meghatározza a részvénytársaság fogalmát, mely szerint „A részvénytársaság olyan gazdasági társaság, amely előre meghatározott számú és névértékű részvényekből álló alaptőkével (jegyzett tőkével) alakul, és amelynél a tag (részvényes) kötelezettsége a részvénytársasággal szemben a részvény névértékének vagy kibocsátási értékének szolgáltatására terjed ki. A részvénytársaság kötelezettségeiért - törvényben meghatározott kivétellel - a részvényes nem felel.” (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról, 171. paragrafus) Részvénytársaság zárt körben vagy nyilvánosan alapítható, így a működése lehet zártkörű vagy nyilvános. Hogy mi a különbség a zártkörű és a nyilvános részvénytársaság között, a Gt. – ben megtalálható:

„Nyilvánosan működik az a részvénytársaság, amelynek részvényei az értékpapírokra vonatkozó külön törvényben meghatározott feltételek szerint részben vagy egészben nyilvánosan kerülnek forgalomba hozatalra. Nyilvánosan működik az a részvénytársaság is, amelynek részvényeit a nem nyilvános forgalomba hozatalt követően nyilvános értékesítésre ajánlották fel, illetve a szabályozott piacra bevezették. Zártkörűen működik az a részvénytársaság, amelynek részvényei nem kerülnek nyilvános forgalomba hozatalra, továbbá az a részvénytársaság is, amelynek a nyilvánosan forgalomba hozott részvényeit nyilvános ajánlattétel útján már nem értékesítik, illetve azokat a szabályozott piacról kivették.” (172. paragrafus) A zártkörű részvénytársaság részvényeseit és a jegyzett tőkéjét nyilvános felhívás útján nem lehet gyűjteni. A részvények névértékének az összege adja a társaság alaptőkéjét. A részvénytársaság jellemzésénél elengedhetetlen néhány szót szólni magáról a részvényről, mint értékpapírról. A részvény fogalmi meghatározása tartalmazza, hogy a részvény tagsági jogokat testesít meg, névre szól, névértékkel rendelkezik és forgalomképes. Ez az értékpapír szabadon átruházható, hacsak a törvény másképp nem rendelkezik.

A Kaposvári Cukorgyár, vagy ahogyan ma hívják: Magyar Cukor Zrt. zártkörűen működő részvénytársaság. A zártkörűen működő részvénytársaság alapításakor az alapítók kötelezettséget vállalnak arra, hogy a társaság valamennyi részvényét átveszik. Az alapszabályban találhatóak meg a rendelkezések az alapításról, a részvények átvételére vonatkozó kötelezettségvállalásról, a társaság szervezetről és a működéséről. A társaság alap-

tőkéjének minimum ötmillió forintnak kell lennie, de nem pénzbeli hozzájárulással, apporttal is alapítható. A részvényeseknek természetesen jogaik és kötelezettségeik vannak, amelyeket itt nem kívánok részletezni. A részvénytársaság legfőbb szerve a közgyűlés, amelyet részvényesek alkotják. A közgyűlés dönt többek között a társaság működési formájának megváltoztatásáról. „A közgyűlést az alapszabályban meghatározott módon, a közgyűlés kezdő napját legalább tizenöt nappal megelőzően a részvényeseknek küldött meghívó útján kell összehívni. Az alapszabály rendelkezhet úgy is, hogy azoknak a részvényeseknek, akik ezt kívánják, a közgyűlésre szóló meghívót elektronikus úton kell megküldeni.” (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról, 232. paragrafus) A részvénytársaságoknak rendelkeznek egy - legalább három, de legfeljebb tizenegy személyből álló - ügyvezető szervezettel is: az igazgatósággal. Az igazgatóság feladatkörébe tartozik a társaság számviteli törvény szerinti beszámolójának az előterjesztése. Ez a szerv ügyel arra is, hogy minden törvényszerűen működjön. A hatályos magyar Gt. rendelkezik arról is, hogy milyen módon lehet megszüntetni egy részvénytársaságot. Eszerint a közgyűlés határozhatja el a részvénytársaság megszűnését, méghozzá a szavazatok háromnegyedes szótöbbségével. (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról, 277. paragrafus) A társaság megszűnhet jogutóddal és jogutód nélkül is, utóbbi esetén a tartozások kiegyenlítése után a részvényesek között, természetesen részvényeik névértékének és a teljesített befizetések; nem pénzbeli hozzájárulásaik arányában, osztják szét a fennmaradó vagyont.

2.3.2. A Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság kaposvári cukorgyára

A Kaposvári Cukorgyárat talán sohasem alapították volna meg, ha 1888-ban nem születik meg az új cukoradó törvény (1888. évi XVII. törvény), amely a cukorrépa-termesztés fellendülését idézte elő. Az új cukoradó törvénynek hála 1888 és 1900 között megkétszereződött a cukorgyárak száma, immár 23 cukorgyár volt az országban. Mindez nem történt volna meg, ha a gazdaságpolitikai érdekek nem így kívánták volna, ugyanis felismerték a mezőgazdasági iparban lévő lehetőségeket, kiváltképp a cukoripar nyújtotta kiaknázatlan forrásokat. A tőkés vállalkozók látva a kínálókozó lehetőségeket részvénytársaságokat hoztak létre, s a 23 cukorgyárból 14 gyár különböző részvénytársaságok tulajdonává vált. Azonban a társaságok közül kiemelkedett a Magyar Hitelbank által 1890-ben alapított Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság, amely a továbbiakban csak MIR-ként szerepel. „A MIR alapszabályát az 1890. évi október 27-én tartott közgyűlésen fogadták el. A részvények többségét a Magyar Általános Hitelbank vásárolta meg, de a részvényesek között somogyi nagybirtokosok is voltak. A cégbírósi bejegyzés szerint a részvénytársaság

központja Budapesten volt. Az alapszabályzat értelmében a MIR mezőgazdasági bérletekkel, valamint cukorgyárok alapításával mezőgazdasági-ipari vertikumot kívánt létrehozni. A részvényesek a közgyűlésen tárgyalták meg a vállalatok fontosabb ügyeit, amelyet az igazgatóság hívott össze – évenként – a mérleg zárása után, rendszerint az év első felében. Az igazgatóságot a közgyűlés öt évi időtartamra választotta. Tagjai nemcsak jutalékban részesedtek, hanem fizetést is kaptak, amelynek mértékét a közgyűlés állapította meg.” (Szili 1986, 25). Az igazgatóság olyan fontos feladatokat látott el, mint a társaság üzletvezetése és érdekképviselés mind a hatóságokkal, mind pedig a peres eljárásokkal szemben. Az igazgatóság mellett felügyelő bizottságot is létrehoztak, amely az ügyvezetést ellenőrizte, s ha szükségesnek látta, akkor áttekinthette a számadásokat és a mérlegeket is. 1890-ben a MIR 2 millió forintos alaptőkével került bejegyzésre a Budapesti Cégbíróságon, de ezt az összeget egymillió forinttal növelték, amikor megalapították a Kaposvári Cukorgyárat. Az alaptőke az elkövetkezendő években, a vállalat egyre tőkeerősebbé válásával azonos arányban növekedett, de a gazdasági világválság hatására csökkenteni kényszerültek az alaptőkét. A gazdasági világválság hatásairól később majd lesz még szó bővebben.

2. kép: A MIR Kaposvári Cukorgyára

Forrás: www.skik.hu

Felmerül a kérdés, hogy a budapesti központú részvénytársaság miért éppen Kaposvárt választotta leendő cukorgyára helyszínéül? Erre a válasz a cukorrépa-termesztés elterjedtségében keresendő. Ugyanis a Délkelet-Dunántúlon körülbelül 100-150 km sugarú területen a répafeldolgozás tekintetében vákuum keletkezett, így ezt a területet választották a cukorgyáruk területének. A Délkelet-Dunántúlon belül a Kapos-völgyére esett a választásuk, mivel itt biztosítottak látszott a szükséges mennyiségű és minőségű cukorrépa.

Emellett az is fontos szempont volt, hogy a Kapos folyó által elegendő vizet nyerhettek a cukorgyártáshoz és a szennyvíz levezetéséhez. A MIR 1890-ben 25 évre bérbe vette a kaposvári uradalmat azzal a céllal, hogy itt hozza létre a cukorgyár bázisgazdaságát, hiszen a cukorgyártáshoz elengedhetetlen volt a cukorrépa-terület biztosítása. Ezután korszerűsíteniük kellett az eléggé elhanyagolt kaposvári béruradalmat, de ez nem volt zökkenőmentes. Egy évvel később, tehát 1891-ben megszületett a határozat a kaposvári cukorgyár építésére. A MIR megrendelte a gyárhoz szükséges gépi berendezéseket prágai cégektől. Az építési munkákat is egy prágai vállalkozóra, Blechére bízták, akinek Lencz György, kaposvári építész segédkezett. 1893-ban pedig a társaság megvásárolta a Mezőhegyesi Cukorgyárat, valamint szállítási bérleti szerződést kötött a Mezőhegyesi M. Kir. Állami Ménesbirtokkal. Az első világháborút megelőzően a részvénytársaság a Hitelbankkal együttműködve további gyárak alapításában vett részt. Ezek voltak a nagylaki kendergyár, az Alföldi Cukorgyár Rt., a Baranyavári Cukorgyár Rt., és a Bácsmegyei Cukorgyár Rt. 1893-ban végre megkezdhatték a kaposvári cukorgyár építését, amely egy évvel később már el is készült. A gyár tehát készen állt a termelésre, már csak egy dolog hiányzott: a gyár és a termelők kapcsolatának szerződésbe iktatása. Ez a fontos pont az úgynevezett "cukorrépa-szerződésekben" valósult meg. Ezeket a szerződéseket három részre bonthatjuk. Az első részben a legfontosabb tudnivalókat, követeléseket és elvárásokat határozták meg a termelőkkel szemben összesen 13 pontban. Olyan elvárások szerepeltek ebben a 13 pontban, mint például az, hogy a termelő a termőterületét évente csak 10%-kal növelhette, vagy csökkenthette, s a változtatási szándékát előre jeleznie kellett a gyár felé. Ugyanakkor az is fontos kikötés volt, hogy a termelők csakis a cukorgyárnak adhattak el cukorrépát. A cukorrépa-szerződések érdekes jellemzője volt az, hogy a termelők érdekei mindössze egy pontban jelennek csak meg. Ez annak tudható be, hogy ezeket a szerződéseket a részvénytársaság igazgatósága készítette oly módon, hogy a termelőktől senkinek sem kérte ki a véleményét. Ennek az egyoldalúságnak az indoka abban található, hogy a cukorgyár csak akkor tudott hosszabb távon működni, ha a kockázat jelentős részét a termelőkre hárította át. A második részt „Általános Határozmányoknak” nevezték, míg a harmadik rész a „Termelési utasítás” nevet kapta. „A cukorgyár tervszerűen kívánta biztosítani a cukorrépa-szükségletét, éppen ezért egyéves szerződést csak azokkal a termelőkkel kötött, akik első ízben termeltek cukorrépát.” (Szili 1986, 28). Leszámítva ezt az esetet, a szerződéseket általában három évre kötötték, viszont ez a gyakran jelentkező cukorválságok miatt a gyárnak nagyobb kockázatot jelentett, mint az egyéves szerződéskötés. Fontos szólnunk arról is, hogy eleinte a gyár gondokkal küszködött, s ezeken a problémákon csak úgy tu-

dott úrrá lenni, ha kompromisszumot kötött a termelőkkel. A problémák gyökere az volt, hogy a termelők a hagyományos gazdálkodáshoz voltak szokva, s vonakodtak a számukra új, idegen, sok kötelezettséggel járó cukorrépa-termesztéstől. Így a kezdetekben nem volt módjuk ragaszkodni a cukorrépa-szerződésekben leírt pontokhoz. Még olyanra is volt példa, hogy a gyár átvette azoknak is a cukorrépáját, akik csupán próbatermelést végeztek, s semmilyen szerződésben nem álltak a gyárral. Csakhogy a kompromisszumok, s a szerződéssel nem rendelkező termelők cukorrépájának az átvétele nem tartott sokáig. A századfordulón cukorválság jelentkezett, amely miatt a gyárnak szigorítania kellett a feltételeit. Ez többek között azt is jelentette, hogy megszűnt a szerződésen kívüli répa átvétele, ha pedig valamelyik termelő panasszal fordult a gyárhoz, azzal tudatták, hogy a fent álló helyzetre tekintettel léve kénytelen a gyár megvédeni az érdekeit. A Kaposvári Cukorgyár úgy reagált a válságra, hogy beszüntette az egyéves szerződéseket, mivel ezek nem szolgáltattak biztosítékul sem a répa minőségének javulására, sem pedig a répaterület stabilizására. A megoldást abban látták, hogy a nagyobb területekre vonatkozó szerződéseket többéves időtartamra kössék. Szerencsére a termelők is rájöttek idővel arra, hogy kifizetődőbb többéves szerződést kötni, mivel így a cukorgyárnak lehetősége volt olyan előnyök biztosítására, amelyről az egy évre szerződöttek nem is álmodhattak. Természetesen a gyár ügyelt arra, hogy csak olyan engedményeket tegyen, amelyek a saját érdekeit képviselik. A többéves időtartamú szerződéskötések szorgalmazása mellett szigorították a cukorrépa-szerződéseket, és elutasították a nem elég előnyös termelési javaslatokat. 1913-ban a MIR igazgatósága arra utasította a cukorgyárat, hogy csökkentett ár mellett kösse meg a szerződéseit, s, hogy csak azokkal a termelőkkel üzleteljen, akik szállítási díja alacsony, s biztosítékot nyújtanak a cukorrépa jó minőségére. A pénzügyi gondokkal rendelkező termelőkkel pedig nem hosszabbították meg a szerződéseiket, s ezek a termelők csak minimális engedményekre voltak jogosultak.

A feltételeket, amelyeket a termelőknek szabtak, több tényező is befolyásolta. Az egyik legfontosabb tényező a cukorrépa ára volt. A cukorrépa ára természetesen a termelők és a gyár közötti viták állandó alapja volt. A termelőkkel szemben előnye volt a cukorgyárnak, hiszen a gyár határozta meg a répa árát, s a termelők kénytelenek voltak ezt elfogadni, hiszen más úton nem tudták eladni a megtermelt cukorrépájukat. Ennek hatására 1894-ben érdekvédelmi szervezetet alapítottak, de minden törekvésük kudarcot vallott. Visszatérve a répa árára, ha megnézzük a 90-es években a cukorrépa árának alakulását, akkor azt észlelhetjük, hogy az ár országos szinten csökkenő tendenciát mutat. Ez azért volt, mert „a cukorrépa termesztése olyan dinamikusan fejlődött, hogy azt az ipar – annak

ellenére, hogy új gyárak is alakultak – nem tudta követni. Természetesen a cukorgyárak körzetükben különböző árakat fizettek a répáért, attól függően, hogy szükségletüket milyen nehézségek árán tudták biztosítani.” (Szili 1986, 33). A termelőknek fizetett összegre az is hatással volt, hogy a termőterület milyen messze volt a gyártól, mivel a szállítást is a gyár fizette, így a távolabbi területek birtokosainak alacsonyabb árat fizetett a gyár. A cukorrépa árát ezen kívül a világpiacon meghatározott ár is befolyásolta, amely instabilitása miatt nehézségeket okozott a cukorgyárnak, de leginkább a termelőket érintette hátrányosan, mivel a gyár a kockázatot áthárította a tehetetlen termelőkre. Fontos megjegyeznünk, hogy a nagytermelőkkel szemben a gyár engedékenyebb volt, és, hogy a cukorrépáért fizetett árat a répa minősége határozta meg, így a jobb minőség magasabb árral párosult. Ebből kifolyólag olyan esetre is volt példa, hogy egy termelőgazdaságon belül más-más árat fizettek a répáért. Ez a megkülönböztetés magával vonta a termelők reklamációit, de még a zúgolódás sem gátolta abban a termelőket, hogy folyamatosan termeljenek. A szerződésekben azt is lefektették, hogy a termelő hol kívánja átadni a cukorrépát, az úgynevezett „feladóállomáson”, vagy pedig a gyárban. Ha az utóbbit választotta, akkor magasabb árat kapott. A gyár igyekezett a cukorrépa alapárát alacsonyan tartani, erre a cukorrépa instabil világpiaci ára miatt volt szükség, s ezt az összeget cukorár-felülfizetéssel egészítette ki. Az alacsony alapár azonban nem szolgálta a termelők érdekeit, akik arra törekedtek, hogy minél magasabb legyen az alapár, ez azonban a gyárnak jelentett volna nagyobb kockázatot. A cukorár-felülfizetés alapjául a prágai tőzsdén megállapított nyerscukorárak átlaga szolgált, s ennek növekedésével a cukorár-felülfizetés is növekedett. Ha megvizsgáljuk a cukor árának alakulását a századforduló után, akkor azt láthatjuk, hogy míg az azt megelőző években csökkent, a századforduló után fokozatosan növekedett a répa ára.

A cukorrépa ár főbb jellemzőinek ismertetése után szeretnék rátérni a termelőknek juttatott előlegek és kölcsönök bemutatására. 30 K előleget jutatott a gyár a nagy – és kis-termelőknek is egyaránt, amelyet az első és a második kapálás befejezés után vehettek fel, két részletben, tehát 15-15 koronát, s ezt az összeget kat. holdanként határozták meg. Ez az előleg mindenképpen jól jött a termelőknek, hiszen így ki tudták fizetni napszámosaik bérét. A gyár és a termelők között pontosan az adott előlegek és kölcsönök miatt szoros kapcsolat alakult ki. Általában a nagybirtokosok fordultak a legtöbbször a gyárhoz, sokszor több tízezer korona kölcsönért, amelyeket hosszú lejáratra adott a gyár nekik, s előre meghatározott összegekben kellett törleszteniük évente. Ezeket a kölcsönöket a nagybirtokosok általában fejlesztésre fordították, például a gyár által adott pénzből 7 nagytermelő

több kilométeres vasúti hálózatot is létesített. A cukorgyár a mezőgazdaság fejlődését is támogatta, az 1905-ben vásárolt gőzekével bérszántást is vállalt a város környékén.

„Már az 1890-es évek második felétől a cukorrépa növekvő kereslete és a cukorgyárak közötti verseny arra készítette a Kaposvári Cukorgyár igazgatóságát, hogy az üzemet korszerűbbé téve, a feldolgozandó cukorrépa mennyiségét növelje. A gyár korszerűsítése 1898-ban megkezdődött, a melléktermék előállításának régi berendezéseit új rendszerrel cserélték fel, amely országosan is jelentős újításnak számított. Az 1901. évi első jelentősebb rekonstrukció pedig a gyár napi répafeldolgozó kapacitását 50 vagonról 100 vagonra növelte.” – olvasható *Dr. Szili Ferenc és Erdész István Egy évszázad tapasztalata* című könyvében, amely a cukorgyár százéves évfordulójának tiszteletére íródott. A cukorgyár fennállásának tízedik évfordulóján pedig a gyár elmondhatta magáról, hogy áthidalván a kezdeti nehézségeket - mint például a termelők idegenkedése a cukorrépa-termesztéstől - folyamatossá tette a répaftermesztést. 1906-ban a gyár újabb szeletszáritó berendezést vásárolt, 1908-ban megnagyobbították a gépműhelyt, s új mészkemencét vettek. Két évvel később répatörmelék-kiválasztó berendezést, és önműködő salak- és cukorszállító gépsort helyeztek üzembe. A cukorgyárat természetesen a 63 iparvállalat felett álló Hitelbank támogatta, de a Hitelbank mellett a cukoriparban érdekeltséggel rendelkező egyéb pénzintézetek is jelentős összeggel támogatták a rekonstrukciót. Ezek közé tartozott például a Kereskedelmi Bank is. Ezek a szervezetek jó lehetőséget láttak a cukorgyárakban, s felismerték azt, hogy a magyar gyárak csak akkor kelhetnek versenyre a nemzetközi versenytársakkal, ha fejlesztik őket. Ennek a felismerésnek és a jelentős anyagi hozzájárulásoknak köszönhetően a magyar cukoripar magasabb technikai szintre jutott, mint az osztrák cukoripar. Hiába fejlődtek a magyar cukorgyárak, a kaposváriról ez nem volt elmondható, mivel fejlődésének üteme elmaradt a többitől. Sajnálatos módon a gyárban előállított cukor mennyisége hiába haladta meg az országos átlagot, a minőség messze elmaradt a többi gyár cukrától. 1913-ban már odáig fajult a helyzet, hogy a MIR attól tartott, hogy ki fogják zárni a kaposvári gyár termékeit, hiszen a vevők igényesebbek lettek, s a kaposvári gyárból szállított cukor minősége messze alulmaradt a fogyasztók várákozásain. S ez szükségképpen ahhoz vezet, hogy a vevők más gyárak által készített cukorhoz fordulnak. A reklamációk arra kényszerítették a gyár igazgatóságát, hogy megszigorítsa követelményeit a gyár vezetőségével szemben, valamint, hogy más gyár termékeiből mintát küldjön a kaposvári gyárnak tanulmányozás miatt. A vizsgálat során arra a következtetésre jutottak, hogy más gyárak termékei sokkal jobbak a kaposvárinál, s akár még az is megtörténhet, hogy ki fogják zárni a kaposvári cukrot. „A MIR részvénytársasága tehát válaszául előtt

állt, két lehetőség közül választhatott, vagy a karbantartási munkálatokkal párhuzamosan évenként kisebb-nagyobb javításokat végeznek, amely ugyan nem tőkeigényes, de hosszabb távon igen költséges, vagy pedig nagyobb tőkebefektetéssel évtizedekre megoldhatja gondjait, a gyár olcsóbban termelve pedig versenyképes lehet. A Kaposvári Cukorgyárban a beruházási és kivitelezési munkákat 1929-ben megkezdték."(*Szili-Erdész 1994, 16*). Ez a dátum nemcsak a cukorgyár történetében bír nagy jelentőséggel, hanem a világtörténelemben is, mivel ekkor kezdődött a nagy gazdasági világválság. A válság nem volt jó hatással a gyárra sem, de mégsem halogathatták a korszerűsítést, amelyet - tekintettel a gazdaság nehéz helyzetére - minél olcsóbban kívántak megvalósítani. A rekonstrukciót két évre tervezték, s a válság miatt a gyár arra kényszerült, hogy ahelyett, hogy budapesti cégektől szerezzen be gépeket, saját maga készítse el őket. A korszerűsítést három fővárosi cég, a Ganz, a Láng és a Röck végezte. „A gyárban készített rekonstrukciós munka összköltsége 190 672 pengő volt. A szirupházat és az iszapsajtóállomást jelentős költséggel átalakították, de a finomítói és szirupházi szitáknál is végeztek javításokat. 7 db Danek szűrőt, 1 db Maresh szűrőt, valamint 5 db usztatótolattyút szereltek be. Ezenkívül 3 db Kroog prést és 10 db Weston centrifugát készítettek. Az elektromos motorok felújítására pedig 41 027,12 pengőt fordítottak.” (*Szili - Erdész 1994, 16*). A gyár nagy összeget tudott megspórolni azáltal, hogy bizonyos munkákat házilag végzett el. Ebben az időben a cukorgyár korszerű talajlaboratóriumot is létrehozott, amelyben sokféle kísérletet végeztek, például tudományosan vizsgálták a növényvédő szereket. A korszerűsítés végeredményeként a gyár kapacitása megnőtt, több répát tudott feldolgozni, s ugyanakkor a cukor előállítás költsége csökkent.

A gyár rekonstrukciója mellett jutott forrás az infrastruktúra fejlesztésére is. Korszerűsítették a vasúthálózatot és a víz- és szennyvíz rendszert is. Kaposvár vezetői és a gyár képviselői között gyakori téma volt a környezetvédelem. E tekintetben elmondhatjuk, hogy a Kaposvári Cukorgyár már akkor is példát statuált a többi gyár számára, csak úgy, mint ahogyan napjainkban is. A cukorgyár kiemelkedő szerepet töltött be a város életében, hiszen rengeteg embernek adott munkát, s valósággal a város szimbólumaként emlegették. A gyár fontos szerepet játszott a város urbanizációjában, s az egész régió fejlődésében. A Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság kaposvári cukorgyárának köszönhető az is, hogy a hajdanán egy falu méretű és fejletlen Kaposvár igazi várossá alakult át.

Most pedig szeretnék néhány szót szólni a cukorrépa-termesztés népszerűsítéséről. Mint, ahogyan arról már korábban is esett szó, a gyár eleinte gondokkal küzdött. Ezen problémák közül kiemeltem azt, hogy a termelők vonakodtak a számukra ismeretlen, ide-

gen cukorrépa-termesztéstől, így nem volt egyszerű feladat rávenni erre őket. Ebből a problémából kifolyólag a gyár igazgatója 1904-ben levelet írt a Szentimrei Földműves Iskola igazgatójához, s arra kérte az iskolát, hogy segítsen népszerűsíteni a cukorrépa-termesztést a diákok körében. Az igazgató örömmel vállalta a feladatot, csakúgy, mint a környező megyék gazdasági egyesülései, s népszerűsítő előadásokat szerveztek, amelyek keretein belül a hallgatók megismerhették a cukorrépa-termesztés jellemvonásait, s az előnyeit is. Az előnyök közül a cukorrépa-termesztés jövedelmező volta vált a legmeggyőzőbb érvvé. A termelők elsősorban ezt tartották szem előtt, amikor szerződést kötöttek a gyárral. A népszerűsítő előadások mellett természetesen a sajtót is eszközként használták a reklámozó kampányban, s még külföldi tanulmányutakat is támogattak. Érdekes információ, hogy a gyár még arra is képes volt, hogy a megyeszékhely katonai parancsnokságát is felkeresse, s a cukorrépa-termesztésről tartson előadásokat a katonáknak.

Végezetül a teljesség igénye miatt elengedhetetlen, hogy beszéljünk a cukorrépa-termesztés mélypontjáról, amely az első világháború és az 1920-as évek első felében következett be. Fontossága miatt szentelek neki egy külön bekezdést. „Az évtizedes erőfeszítések árán – a mezőgazdaságban is – létrejött iparszerű termelés válságos helyzetbe került. A cukorgyárok olyan engedményekre kényszerültek, amelyekkel sem a cukoripar, sem pedig a mezőgazdaság érdekeit nem szolgálták. A háború elhúzódásával a termelés objektív és szubjektív feltételei is egyre súlyosabbak lettek.” (Szili 1986, 138). Sajnálatos módon a háború vége sem hozott pozitív változást, hiszen a munkaerőhiány hatalmas méreteket öltött a mezőgazdaságban és az iparban is. Ennek oka - többek között - az volt, hogy a háború alatt alkalmazott hadifoglyokat 1918-ban elengedték, s a fronton harcoló mezőgazdasági munkások pedig még nem tértek vissza az országba. A bizonytalan politikai és gazdasági helyzet miatt lehetetlen volt hosszú távú szerződéseket kötni, így nehezzé vált a cukorrépa-szerződések meghosszabbítása, megkötése is. A problémát a Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság úgy próbálta megoldani, hogy levélben értesítette a cukorgyárat arról, hogy a várható földreformnál a répatermesztők jól fognak jární. Természetesen a gyár azonnal továbbította ezt az üzenetet a termelőinek, akik vállalkoztak cukorrépa-termesztésre a nehéz idők ellenére is. Ennek ellenére 1919 és 1922 között a cukorrépa-termesztés elérte eddigi legmélyebb pontját. Ezt a katasztrofális méreteket öltő infláció és a szénhiány idézték elő. Az infláció miatt egyre drágábbá vált répamag, a szénhiány pedig a répafeldolgozást akadályozta, valamint a cukorrépa szállítását. A Kaposvári Cukorgyárat a szerb megszállás is negatívan érintette, hiszen ennek eredményeként elvesztette az egyik leggazdagabb cukorrépa-termesztő körzetét, Baranya megyét. A kaposvári a többi cukor-

gyárhoz képest sokkal kevesebb répát tudott feldolgozni, így a gyár ismét engedményekre kényszerült. Ilyen engedmény volt az is, hogy a le nem fejezett répát is át kellett venni, holott eddig erre nem volt példa. A cukorgyár szorult helyzetét a termelők kihasználták, s sokszor nem a cukorgyárnak, hanem szeszgyáraknak adták el a répát, mivel azok többet fizettek érte. Az is nehezítette a problémák megoldását, hogy a termelők szakszervezetei erélyesen léptek fel a cukorgyárakkal szemben, s sokszor ultimátumokat intéztek hozzájuk. A termelők leginkább abban látták kiszolgáltatott helyzetük okát, hogy a Kaposvári Cukorgyár monopolhelyzetben volt a régióban, így el kellett fogadniuk a gyár feltételeit. Odáig fajultak a dolgok, hogy szinte már egyetlen cukorgyár sem érezte biztonságban magát, s, hogy az egyik szakszervezet vezetője szorgalmazta egy újabb cukorgyár építését a régióban. Az új gyár Dombóváron épült volna, mégpedig amerikai tőkével. Ezt a tervet azonban nem tudták kivitelezni. A termelők másik kifogása – nem meglepő módon – a répáért fizetett ár volt, amely mindig is vita részét képezte a gyár és a termelők között. A termelők szerint a répának alacsony ára volt az értékéhez képest. Többféle megoldással kísérleteztek, többféle szerződést kötöttek, de igazából egyik sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Végso próbálkozásként a gyárat korszerűsítették, s én úgy vélem, hogy ez a fejlesztés segítette ki a cukorgyárat a válságból.

2.4. A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1945 ÉS 1994 KÖZÖTT

A cukoriparra is hatással volt a második világháború, mint ahogyan a gazdaság többi ágazatára. A háború idején a pengő értéke fokozatosan romlott, míg hamarosan teljesen értéktelenné vált, s az emberek szinte ingyen voltak kénytelenek dolgozni. Ez a helyzet szerencsére csak 1946. augusztus 1-jéig állt fent, ugyanis ekkor a kormány új, értékálló pénzt vezetett be, a forintot. Ezt megelőzően 1945-ben azonban a kormány egy rendelettel kívánta jelezni, hogy a cukoripart az ország újjáépítésében kulcsfontosságúnak tekinti. Termelési bizottságokat hoztak létre, amelyek az egyes gazdaságok termelési kötelezettségeit állapították meg. Ez az év meghozta a várt földreformot is, amely keretein belül felszámolták a nagybirtokrendszert. Az új körülményekhez a cukorgyárnak is alkalmazkodnia kellett, s felmerült az igény az új termelési és szervezési rendszer iránt. „A nagyüzemi cukorrépa-termesztést a parasztgazdaságokra alapozott termelés váltotta fel.” (Szili, 1986:352) A változások hatására olyannyira megnőtt a répatermesztők száma, hogy az már problémát okozott a gyárnak. Érdekes ellentmondás ez, hiszen régebben az volt a probléma, hogy nincs elég termelő, a második világháborút követően pedig a túl nagyszámú termeszto okozott fejtörést a cukorgyárnak. A Kaposvári Cukorgyár rendelkezett a leg-

több répatermelővel, s a régi adminisztráció már nem tudta ellátni a feladatokat, így 1946-ban áttértek a gépkönyvelésre.

Nemcsak termelőkkel, hanem dolgozókkal is szép számmal rendelkezett a cukorgyár. Még hozzá azért, mert a cukorgyár megbecsülte a dolgozóit, s ahogyan azt *Dr. Szili Ferenc* és *Erdész István* könyvében is olvashatjuk, a cukorgyárban dolgozni annyit jelentett, mint, hogy biztos kenyér jut az asztalra. A gyár ingyen lakást, fűtést, világítást és természetbeni cukorjuttatást adott a dolgozóinak, s a fentieket figyelembe véve nem is csoda, hogy a dolgozók igyekeztek munkát találni a családtagjaiknak, s ezáltal valóságos „munkásdinasztiák” alakultak ki. Természetesen a gyárnak megvolt az oka arra, hogy megbecsülje, segítse munkásait: a dolgozók szakismerete segítette elő a gyár sikeres működését. Fontos megemlítenünk azt a tényt is, hogy az 1929-1930-as rekonstrukció utáni években elavultak a gépek, s nagy volt a nehéz fizikai munkát igénylő munkahelyek száma, amelyekre az emberek nem szívesen jelentkeztek. Így a háború éveiben a gyár munkaerőgonddal küzdött.

A cukorgyár életében az 1948-as év döntő fontosságú volt, ugyanis március 26.-án bejelentették a MIR-vállalatok államosítását. Így jött létre a Kaposvári Cukorgyár, s szűnt meg a MIR Kaposvári Cukorgyára. Elmondhatjuk tehát, hogy az egykori részvénytársaság állami vállalattá vált. Ezt követően a répatermelés növekedett, s előtérbe került ismételten a gyár fejlesztésének gondolata. Korlátozott pénzügyi lehetőségei miatt a gyár sajnos nem kivitelezhetett komolyabb korszerűsítést. Így elsősorban az elengedhetetlenül fontos fejlesztésekre koncentrált, valamint arra, hogy ne romoljon a gyár állaga. Csakhogy 1953-ban bekövetkezett egy nem várt esemény: a hengerekből kipattanó szikra miatt tűz ütött ki a gyárban, s ez jelentős kárt okozott. Ezáltal elengedhetetlenné vált a biztonságos gőztermelés alapjainak megteremtése. A cukorgyárra az sem volt jó hatással, hogy 1956. október 23.-án kitört a forradalom, amely következtében jelentősen visszaesett a répafeldolgozás. Két évvel később pedig ismételten tűz ütött ki a gyárban, ezúttal a vágógépek feletti padozat gyulladt ki, s attól tartottak, hogy a lángok elérik a főépületet is. Szerencsére ez nem történt meg, s a többi cukorgyár dolgozóinak segítségével sikerült helyreállítani a gyárat. A gyár gőzellátása megoldódott, s végre figyelmet fordíthattak a gyár technológiai fejlesztésére is. „A cukoripari szakemberek egyöntetű véleménye szerint a fejlődésnek egyetlen járható útja a feldolgozóvonalak folyamatossá tétele, illetve automatizálása. Nyilvánvaló, hogy ezt a célt máról holnapra megvalósítani nem lehet, elindulni mindenképpen ebben az irányban volt célszerű. 1959-ben az elavult Dedek-Vasatkó előderítőt 2 db Kollár féle folytonos üzemű készülékkel váltották ki. A lé tartózkodási ideje lerövidült, megvalósult

teljes értékűen a progresszivitás. Ugyancsak folyamatos üzemelésre alakították át a főderítőt, valamint az I. és II. szaturációt.” (Szili - Erdész 1994, 42). Ezek mellett elengedhetetlen volt az elmaradott Weston centrifugák kicserélése is. Ezen a ponton azonban további gondok adódtak, mégpedig abból kifolyólag, hogy a devizagazdálkodás tiltotta a nyugati importot, s így csupán az NDK félautomata centrifugák válthatták fel a Westont, amelyek ugyan nyomába sem érhetek a nyugati technikának, de mégis előrelépést jelentettek a Westonhoz képest. Mivel a beruházási lehetőségek kedvezően alakultak, lehetőség nyílt a répa nagynyomású vízszugárral történő úsztatásának kialakítására. Ez a Fölsche rendszer volt, amelyet először Kaposváron alkalmaztak. 1963-ban pedig megkezdték a répaház rekonstrukcióját. Ennek keretén belül további gépeket szereltek be, például Láng répamosó gépet. Két évvel később pedig már a reparakodás gépesítésére koncentráltak. 1966-ban átépítésre került a finomítói szörpvezeték. A gyár korszerűsítése mellett a dolgozók szociális ellátására is odafigyeltek, s átadták a korszerű öltöző-és fürdőépületet. 1968-ban a Garbe kazán olajtüzelésűvé vált, s később a többi kazánt is átalakították. A változtatások hatására a répatermelés megnőtt, de a gyár kapacitása nem változott, így folyamatosan raktározási gondok merültek fel. „Az 1973. évben ismét nagy volumenű beruházásra került sor. Az elhasználódott PETRY-HECKING-féle szeletszárító vonalat közvetlen tüzelésű 150t/nap teljesítményű, korszerű lengyel forgódobos szárítóberendezéssel cserélték le.” (Szili-erdész 1994, 49). 1973-ban pedig a második világháború óta először, nyugati gyártású gépet szereltek be a gyárba. Ezt a zsáktöltő gépet osztrák import útján szerezték. Ismét előtérbe került a gőzellátás kérdése, s ennek az igénynek a kielégítése céljából olasz gépet importáltak. A gyárba vasúton, illetve tehergépkocsin érkeztek a répák, amelyet gépesíteni akartak, s így létrejött a „répamechanizáció”, amely a részmegoldásokat végző gépek egy gépsorba rendezését jelenti. A MÁV a gyár mellett lévő vasútvonalon korrekciót hajtott végre, amely hatására terület szabadult fel a mechanizáció számára. Ez a beruházás is több évet vett igénybe, nagy volumene miatt. 1983-ban helyezték üzembe, s ez egy újabb ugródeszka volt ahhoz, hogy a gyár a korszerű, fejlett cukorgyárak közé lépjen. A nyolcvanas évek második felében főleg korszerűsítő beruházások jellemezték a gyárat (például automatizált centrifugákkal váltották fel régi gépeiket). A rendszerváltás pedig ismételten a gyár egy újabb korszakát hozta el.

2.4.1. A rendszerváltás előtti helyzetkép a magyar cukoriparban

„Magyarországon a cukorgyárak által megtermelt cukor csaknem teljes mértékben belföldön kerül felhasználásra. Az 1980-86-os években előállított cukor 4,7 százaléka került exportra. Az export gyakorlatilag a többlettermelés levezetését szolgálta.” – olvasható Dr.

Gönczö Anna *A cukor-termékpálya közgazdasági elemzése* című munkájában. Emellett azt is megtudhatjuk, hogy a lakossági fogyasztás a hetvenes évek közepe óta csökkent, majd pedig a vizsgálat időpontjában (1987) stagnált. Az ipari továbbfelhasználásra kerülő cukormennyiség is csökkenő tendenciát mutatott, majd 1984-től emelkedni kezdett, ennek különböző okai voltak, amelyekre most nem térnénk ki. A cukoripari vállalatok igyekeztek minél gyorsabban értékesíteni a megtermelt cukrut, mégpedig azért, hogy csökkenthessék a tárolási-és készletezési költségeiket. A minél gyorsabb értékesítés mellett cél volt az is, hogy minél több cukrot tudjanak eladni. Ezeket a célokat nehezítette annak a ténye, hogy exportra nem igazán volt lehetőség a kedvezőtlen világpiaci ár miatt, valamint a fentebb említett belföldi helyzet: a belföldi felhasználás stagnáló volta. Ha valamelyik gyár többletértékesítést akart megvalósítani, akkor azt csak egy másik gyár terhére tudta elérni, úgynevezett „*saját értékesítési politikát*” folytatott. A többi gyár ezt elfogadta, hiszen „az értékesítésnél vannak zavaró esetek”. (Gönczö, 1987) Ennek az időszaknak másik fontos eseménye az volt, hogy az úgynevezett jugoszláv bérfeldolgozási konstrukció keretében többletcukor áramlott be az országba. E többletcukor értékesítési kondíciói jobbak voltak, mint a magyar cukoré, holott a hazai minőségileg jobb mutatókkal rendelkezett, mint versenytársa. „A cukorpiacon nagy gondot jelent a Jugoszláviából visszaérkezett cukor, mivel a forgalmazók a nagykereskedelem megtérülésével, közvetlenül a kiskereskedelemnek értékesítik. Ennek megakadályozására sok esetben engedményt kényszerültünk adni, és csak ilyen áldozatok árán sikerült stabil vevőinket megtartani. – olvashattuk egy cukorgyár éves beszámolójában”. (Gönczö, 1987) A jugoszláv bérfeldolgozás 1985-ben 180 milliós eredménykiesést okozott a magyar cukoriparnak. Az eredménykiesés mellett a jugoszláv bérfeldolgozásnak tudható be az is, hogy például Kaposvár esetében a termőterület a felére csökkent. Így aztán a cukoripari vállalatoknak az lett az érdeke, hogy semmilyen cukorjellegű termék ne áramoljon be az országba, hiszen a belföldi igényeket a hazai termékekkel ki lehetett elégíteni, és ugyebár így megszabadulhattak egy erős versenytársuktól. A Cukoripari Szolgáltató Közös Vállalat – a CSzKV – igazgató tanácsa úgy határozott, hogy felvásárolja a jugoszláv cukrot, s értékesíti belföldön. Az így keletkezett nyereséget vagy veszteséget a vállalatok termelésarányosan viselték. A jugoszláv cukor elsőbbséget élvezett a magyarral szemben, ami azt jelentette, hogy ezt a cukrot azonnal értékesítették, megspórolva ezzel a raktározási költségeket. Fontos megemlítenünk azt is, hogy a Kaposvári Cukorgyár társgyári répara szorult, amely azt jelentette, hogy a repafelesleggel rendelkező gyáraktól kapott répát a gyár. Ebben a gazdasági helyzetben érte a magyar cukoripart a rendszerváltás.

2.4.2. A rendszerváltás fő jellemzői Magyarországon

A Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karának docense, Dr. habil. Bertalan Péter által a rendelkezésemre bocsátott diasora alapján a következőket emelném ki a privatizáció folyamatáról:

- a volt állami tulajdont egy új tulajdonosréteg birtokába jutatták;
- az új tulajdonosok három legfőbb csoportja: multinacionális vállalatok, hazai nagyvállalkozók és a hazai politikai pártok gazdasági klientúrája;
- 1996. a volt állami tulajdon 70%-a magánkézbe került, ennek a magánkézbe került vagyonnak kb. a fele került külföldi tulajdonba;
- a privatizáció kedvezett a spekulánsoknak és a vagyonkezelő társaságoknak, amelyek kezébe nagy vagyon került;
- a törpe-és kistulajdonosok, valamint a középtulajdonosok egy része kénytelen volt megválni a földjeitől, mert nem tudott megélni belőle, így a föld jelentős része is külföldi tulajdonba kerülhetett.

A fentiek mellett azt is fontos megjegyeznünk, hogy a privatizáció folyamatát két részre bonthatjuk: a spontán privatizáció 1987-1990 között zajlott le, ezt követte az úgynevezett központosított vezérelt privatizáció pedig 1990 és 1994 között zajlott. A spontán privatizációs folyamat az ÁVÜ (Állami Vagyonügynökség) megalapulásával ért véget. Az ÁVÜ feladata az állami vezérlésű privatizáció és az állami vagyon védelmének törvényi megalapozása volt. A privatizáció hatásai mind a mai napig érezhetők, s ami a cukoripart illeti, nemrég felmerült a kérdés, hogy talán nem törvényes keretek között zajlott a hazai cukoripar privatizációja. „Az Országgyűlés úgy döntött, felkéri a legfőbb ügyészt, hogy vizsgálja meg, történt-e bűncselekmény a cukorgyárak privatizációjakor, valamint az európai uniós cukorreform hazai végrehajtásakor.” – olvasható a Kormany.hu oldalon megjelent 2012. március 30.-ai cikkben. „A vizsgálóbizottság megállapítása szerint a cukorgyárak bezárásához és a cukorkvóták elvesztéséhez vezető, az előző kormányzati ciklusokban hozott döntések nem álltak összhangban a nemzetgazdaság érdekeivel. Ezért az Országgyűlés felkérte a kabinetet, hogy vizsgálja meg a privatizációs szerződésekben vállalt kötelezettségek teljesítését, és szerződésszegés esetén tegye meg a szükséges és rendelkezésre álló jogi lépéseket.” A vizsgáló bizottság 2011-ben készítette el a jelentését, amely szerint a Németh-kormány felelőssége, hogy elindult a spontán privatizáció és az ebből eredő vagyonvesztés. „A jelentés szerint a Horn-kormány elvetette a magyar tulajdonlason alapuló cukoripar koncepcióját, és nem nyújtott segítséget abban, hogy a Magyar Cukor Rt. a talpon maradásához elengedhetetlenül szükséges forgótőkéhez hozzájusson. A bizottság sze-

rint ez vezetett ahhoz, hogy az Agrana-csoport megszerezte a részvénytársaság többségét, és ezzel a tizenkettőből hét cukorgyár a tulajdonába került. Ezért felvetődik a kormány felügyelete alatt álló Gazdasági Versenyhivatal felelőssége, amely a példátlan mértékű piaci koncentrációt nem akadályozta meg.” (Kormany.hu) A jelentés felhívja a figyelmet arra is, hogy az ország uniós csatlakozásakor még volt öt üzemelő cukorgyár az országban, igaz külföldi kézben. „A szocialista-szabaddemokrata kormány asszisztált az EU-döntéséhez, amely 2006-os reformjával visszaszorította a cukorgyárak termelését. Mára mindössze egy, külföldi tulajdonban lévő cég működik Kaposváron, ahol csupán a hazai cukorszükséglet harmadát állítják elő, mert az uniós csatlakozáskor kiharcolt - 402 ezer tonnás – magyar cukorkvóta 75 százalékát visszaadtuk Brüsszelnek. Az évi cukorfogyasztás 300 ezer tonna körüli, így a hazai gazdaság közel 200 ezer tonna importcukorra szorul.” (Kormany.hu)

2.4.3. A Kaposvári Cukorgyár privatizációja

„Az 1990-es esztendő a műszaki fejlesztéseken túl, a gyár életében alapvető változást hozott. A gazdálkodó szervezetek átalakulásáról szóló 1989. évi XIII. törvényt az országgyűlés megszavazta. A törvény a gazdálkodószervezetek fejlődésére, a vagyonérdekeltség megteremtésére, a belföldi és külföldi tőkebevonásra ad lehetőséget. Az átalakulási törvény ismeretében és alapján a nyugati tőke mind több érdeklődést mutatott a hazai cukorgyárak iránt. 1990-ben sorra új részvénytársaságok alakultak. Az átalakulás során a KAPOSVÁRI CUKORGYÁR, mint állami vállalat, megszűnt, és jogutódja a KAPOSCUKOR RT. lett. A cégbejegyzés időpontja 1990.október 31.” (Szili - Erdész 1994, 60). A rendszerváltással a társasági forma szempontjából visszaléptünk az időben egy évszázadot, s ismét részvénytársaságként működött a cukorgyár, méghozzá nem állami-, hanem magánkézben. Kováts Imre a gyár igazgatója volt ebben az időszakban, s az általa a rendelkezésemre bocsátott dokumentumban olvashattam az átalakulás gazdasági céljáról, illetve a gyár akkori helyzetéről. A „Kaposvári Cukorgyár a műszaki-technológiai fejlesztési stratégiája megvalósítása, gazdálkodási helyzetének erősítése érdekében – külföldi működő tőke bevonásával – vegyes tulajdonú részvénytársasággá történő átalakulását tűzte ki célul”. Tehát a gyár a gazdasági helyzetét kívánta erősíteni a külföldi tőke bevonásával. (A teljes képhez hozzátartozik, hogy ebben az időszakban a cukoripar tőkehiánnyal küszködött, s folyamatosan zárták be a gyárakat. A Kaposvári Cukorgyár volt az első, amelyet be akartak zárni, s amint láthatjuk is, ez az egy gyár maradt fent mégis.) A dokumentumból megtudhatjuk, hogy a kaposvári a többi gyárhoz képest közepes kapacitású, évi 300-320 et cukorrépát dolgoz fel. A cukor értékesítése alapvetően belföldön törté-

nik. Jelentősebb technológiai fejlesztésre csak a rendszerváltás időszakában került sor, amely során kazánrekonstrukciót hajtottak végre. „A Kaposvári Cukorgyár gazdálkodási helyzete az 1980-as évek kezdetétől rendkívül kedvezőtlenül alakult. A folyamatos területcsökkentésből fakadó répahány, a kapacitáskihasználatlanság, a vállalati gazdálkodás hiányosságai miatt jelentős eredményromlás következett be.

A kapacitáskihasználatlanságból következő eredményromlás az amortizáció egyre csökkenő mértékű elszámolását tette lehetővé. A vállalat egyre súlyosabb helyzetbe került.” *(Az átalakulás gazdasági célja, 1990, 3. oldal)* 1985-től kezdve azonban kedvező változások következtek be a gyár életében, amely során sikerült elmozdulni a gazdasági mélypontról. 1988-89-ben pedig a nyereségesség dinamikusan nőtt, a pénzügyi helyzet stabilizálódott. Ebben az időszakban a gyár kidolgozta középtávú vállalatfejlesztési elképzeléseit. A középtávú fejlesztési terv meghatározza a kapacitásbővítést, a műszaki fejlesztéseket, s mindezek előrelátható gazdasági eredményeit is. A tervek megvalósításához szükség van tőkebevonásra, szükség van az átalakulásra. Az „egy az egyben” történő átalakulást látták indokoltnak, mivel a gyár tevékenységét homogén, tömegtermelés jellemzi, szolgáltató egységeit (energia) 100%-ban leköti.

Az osztrák Agrana mellett más külföldi cégek is megkeresték a gyárat, hogy az együttműködésről és a tőkebefektetésről tárgyaljanak. Ezek közé tartozott az angol Tate + Lyle, multinacionális cég; a francia Béghin-Say; a British Sugar; a Sugana; a Zalzgitter Maschinen Action Gesellschaft; a DDS Engineering és a General Sucrière. A hazai gyárak fontosnak tekintették azt, hogy a külföldi cégek vagyoni részesedése 50% alatt legyen. S kezdetben ez meg is valósult, de még az ezredforduló előtt az Agrana megszerezte a Kaposvári Cukorgyár több mint 80%-át.

Habár a gyár társasági formája és vezetősége változott, egy valami még mindig jellemvonása maradt: hajlandóság a korszerűsítésre. Ezt mi sem bizonyíthatja jobban, mint az a tény, hogy egy évvel később már terveket készítettek a kapacitásbővítésre, s emellett új, korszerű gépeket is felszereltek.

A Kaposvári Cukorgyár történetét a szakirodalomban pontosan a századik évfordulójáig, 1994-ig követhetjük nyomon. Ennek ellenére a Mezőgazdasági Ipari Részvénytársaság kaposvári gyára még mindig működik, s kijelenthetjük, hogy az ország egyetlen cukorgyaraként még működni is fog. 1995-ben elkezdődött a cukorgyár azon korszaka, amely a mai napig tart, ugyanis ekkor jött létre a Magyar Cukor Zrt, amely öt cukoripari részvénytársaság egyesülésével született meg.

2.4.4. Néhány gondolat az Agranáról

Mint ahogyan arról már fentebb szóltam, a kaposvári gyár az osztrák Agrana Holding-Részvénytársaság birtokába került, így szükségét érzem annak, hogy pár gondolat elejéig említést tegyek erről a társaságról is. Az Agrana Európában cukor-és keményítővállalatot, a világ többi részén pedig gyümölcsfeldolgozó üzemeket működtet. Ausztriában három cukor-és kettő keményítőgyárat üzemeltet. Egyik leányvállalata, az Agrana International, a rendszerváltás óta 53-53%-ban érdekelt két magyar, köztük a kaposvári, cukorgyárban, s 50%-os érdekeltséggel bír országunk legnagyobb keményítőgyáránál, a Hungrana Kft.-nél. Az Agrana a csaknem 8 milliárd forintos beruházásával az egyik legnagyobb osztrák beruházónk. Az Agrana székhelye Ausztriában van, de tevékenysége nemzetközi. A holding magyar nyelvű honlapján megtudhatjuk az Agrana célját, nevezetesen azt, hogy piacvezető pozíciót szeretne elérni a mezőgazdasági nyersanyagok feldolgozása terén. Az Agrana nagy figyelmet fordít az élelmiszerbiztonságra, s környezetbarát termékeket állít elő.

3. A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1994-2012

3.1. INTERJÚ A CUKORGYÁR BESZERZÉSI VEZETŐJÉVEL

Mivel a cukorgyár történetének szakirodalma az 1994. évvel véget ér, így az 1994-től 2012-ig terjedő időszakot saját kutatással dolgoztam fel, mégpedig olyan módon, hogy interjút készítettem a Magyar Cukor Zrt. beszerzési vezetőjével, Visnyei Róberttel. Az interjúban először arra voltam kíváncsi, hogy mégis miért alakult át a Kaposcukor Rt. öt évvel a megalapulása után Magyar Cukor Zrt.-vé. Ezzel kapcsolatban Visnyei Róbert rendelkezésemre bocsátott egy cikket, amely a Sütőipar Egyesülés honlapján jelent meg „*A hazai cukorgyártás legújabb kori története*” címmel. A fellelhető szakirodalmak külön figyelmet fordítanak a cukorrépa - szerződésekre, így én is kíváncsi voltam arra, hogy manapság mik jellemzik ezeket a szerződéseket. Ha már a cukorrépa-szerződéseknél tartunk, fontos megvizsgálnunk a termelők és a gyár kapcsolatát, s én szerettem volna megtudni azt is, hogy egyáltalán kik termelik a cukorrépát. A cukorrépa ára mindig is kényes pont volt a cukoripar történetében. Emlékezzünk csak vissza az 1900-as évekre, amikor a cukorrépa instabil világpiaci ára nagyban befolyásolta a termelőknek fizetett összegeket. Felmerült bennem a kérdés, hogy vajon még mindig ugyanazok a tényezők befolyásolják-e a cukorrépa árát, mint hajdanán. A megtermelt cukorrépát valahogyan el kell juttatni a gyárba, s régebben ez közúton vagy vasúton történt, s az adott termelő távolsága a gyártól hatással volt a cukorrépa árára is, s akkoriban léteztek az úgynevezett feladóállomások is, ahol átadhatták a répát. A primer kutatásom során fényt derítettem arra is, hogy hogyan kerül a répa a gyárba, s, hogy mennyire maradtak meg a régi szállítási módoknál. Ezek mellett megtudtam azt is, hogy a gyár naponta hány tonna cukrot állít elő, s, hogy mekkora az éves árbevétele. Az árbevételt két részre bonthatjuk: belföldi értékesítésre és külföldi exportra. Kíváncsi voltam arra is, hogy e kettő hogyan oszlik meg az árbevételen belül, s, hogy mely országokkal folytat exporttevékenységet a gyár, s, hogy a cukrot hol csomagolják be. Ahhoz, hogy egy vállalat fennmaradjon, lépést kell tartania a technikai fejlődéssel, s reagálnia kell a környezetében történő változásokra. Mint láthattuk a cukorgyár fennállásának száz éve alatt igyekezet haladni a korrallal. Az interjú előtt azt feltételeztem, hogy a gyár fejlesztése, korszerűsítése 1995 és 2012 között is folytatódott, s ez a hipotézisem be is igazolódott. 2008-ban ismét gazdasági világválság ütötte fel a fejét, így felmerült bennem a kérdés, hogy vajon – sok más vállalathoz hasonlóan – a Magyar cukor Zrt.-t is kedvezőtlenül érintette-e a válság, vagy sikerült felülkerekedniük a problémákon? A cukor-

gyárban dolgozni régebben egyet jelentett a biztos megélhetéssel. Csakhogy azóta sokat változott a világ, s ebből kiindulva feltettem azt a kérdést is, hogy jellemzőek-e még asz úgynevezett munkásdinasztiák. Az interjú zárásaként arra kerestem a választ, hogy mik a cukorgyár jövőbeli tervei, hiszen tervek nélkül aligha működhet egy vállalat sikeresen, s érdekelt az is, hogy az igazgató úr hogyan látja a gyár jövőjét. Minden kérdésemre kielégítő választ kaptam. A kutatásom eredményét a következő alfejezetben mutatom be.

3.2. A KAPOSVÁRI CUKORGYÁR TÖRTÉNETE 1995 ÉS 2012 KÖZÖTT

3.2.1. A magyar cukoripar helyzete 1993 és 2008 között

A rendszerváltás lehetőséget adott a külföldi tőke bevonására, és a privatizáció nyomán a cégek részvénytársaságokká alakultak át. Nem volt ez másképpen a Kaposvári Cukorgyárral sem, amely 30%-át az osztrák Agrana vásárolt meg. Az Agrana ugyanígy megszerezte a petőházi gyár 30%-át is. Hasonlóképpen a többi cukorgyár (mátravidéki, szerencsi, szolnoki, kabai) is külföldi kézbe került, csak az öt legkisebb (Ács, Ercsi, Sárvár, Mezőhegyes és Sarkad) maradt meg, s ezeket 1993-ban magyar befektetőknek adták el. Ez az öt gyár 1995-től kezdve Magyar Cukor Zrt.-ként működött. Ez a cég azonban komoly gonddal, nevezetesen hatalmas tökehiánnyal küszködött, s végül az osztrák Agrana kezébe került. A vásárlás után az Agrana két gyárat tovább is adott a francia-angol tulajdonú Eastern Sugarnak. 1997-től kezdve folyamatosan bezárásra kerültek az országban lévő gyárak, míg végül a rendszerváltás előtti tizenkét cukorgyárból öt gyár maradt. Ekkor már 2003-at írtunk, s közbeszólt az Európai Unióhoz való csatlakozásunk 2004-ben. Az Unióhoz való csatlakozás számos változást vont maga után, ilyen változás volt a szerkezetátalakítási program. Erről így számol be a *Sütőipari Egyesülés*: „Az Uniónak a WTO egy határozata miatt kötelezettségvállalása volt arra, hogy leállítja az exporttámogatási programot. A kvótacukor termelés ugyanis Európában magasabb volt, mint a belső fogyasztás, egy része exportra ment, amibe évente fél milliárd eurót fektetett az EU és ezáltal a világpiaci árakat jelentősen letörte. Emiatt Brazília, Thaiföld és Ausztrália beperelte, az Unió pedig vesztett. Hogy a WTO tárgyalások során jó pontokat szerezzen az Unió, a legkevésbé fejlett országok felé olyan kereskedelmi koncessziókat akart adni, aminek egyik kiemelt terméke a cukor.” Ezekről a legkevésbé fejlett országokról azt hitték, hogy évi szinten 3-4 millió tonna cukrot képesek exportálni, de időközben kiderült, hogy ez a mennyiség csupán 1-2 millió tonna, s az Uniónak ezzel arányosan kellett csökkentenie a belső termelést. Ebből kifolyólag tűztek ki célul 5 millió tonna kvótacsökkentést, és ennek eszköze a szerkezetátalakítási program volt 2005-től kezdve két éven át. A Magyar Cukor Zrt. igazgatóságának elnöke, Bráth Zoltán szerint az Unió két lehetőség között választhatott: vagy arra kötelezi

az összes gyárat, hogy 20 százalékkal csökkentse a kvótáját, vagy pedig megfinanszírozza a gyárak bezárását. A gyárbezárás azt jelentette volna, hogy 4 éven át magasan tartja a cukorárát, s az így befolyó adókból kárpótolja az érintett cukorgyárakat, termelőket és az államot. Emellett fontos megjegyeznünk, hogy egy gyár bezárásakor teljesen el kell bontani az épületet, gyakorlatilag a földdel kell egyenlővé tenni azt, amely szintén plusz költséggel járna, így az adott országnak alaposan mérlegelnie kellett, hogy melyik utat választja. Ebben az időszakban körülbelül három éven át lehetőség nyílt arra, hogy az iparágból nyereségesen szálljon ki a vállalat, de Magyarország arra a döntésre jutott, hogy a kvótaviszszaadást választja. Figyelembe véve a fennálló gazdasági helyzetet a szakemberek úgy látták, hogy az országnak akkor van esélye a cukoriparban, ha kvótájának felét visszaadja, s így a rendszerváltás előtti 500 ezer tonna cukor helyett csupán 200 ezer tonna cukor előállítás folytatódik. A termelőknek pedig öt éven át az EU és az állam is támogatást nyújt. Ezután döntött úgy a magyar piacon megmaradt két cukoripari vállalat, az Agrana és a Nordzucker, hogy csak egy-egy gyárat hagy meg. Az Agrana a nagy kapacitású kaposvári gyár mellett döntött, míg a Nordzucker a szerencsi egységet hagyta meg. Akkoriban ez a kettő gyár képes volt előállítani a 200 ezer tonna cukrot, amely a magyar piac 60 százalékának az ellátását biztosította. A kvótacsökkentési döntés sem volt zökkenőmentes, hiszen a termelők nagy részének az volt az érdeke, hogy bezárják a gyárakat, hiszen így az Uniótól kaptak volna kárpótlást. Ez természetesen fejtörést okozott az Agrának és a Nordzuckernek is. Az Agrana úgy határozott, hogy ha sikerül a Magyar Cukornak összeszednie a répa 50 százalékát, akkor nem zárja be a gyárat, s majd a következő években a termelőknek ismét megjön a kedve a cukorrépa - termesztéshez. A Nordzucker ezzel szemben a szerencsi gyár bezárása mellett döntött, így történhetett meg az, hogy a 12 cukorgyárból egy cukorgyár maradt, ez pedig a Magyar Cukor Zrt. volt. *(Sütőipariegyesülés.hu)*

3.2.2. A Magyar Cukor Zrt. működése

Az osztrák Agrana tulajdonában lévő Magyar Cukor Zrt. tehát az egyetlen cukorgyár az országban. Természetesen a gyár működésének fontos pontja a termelőkkel kötött cukorrépa-szerződés. Mielőtt ismertetném a cukorrépa-szerződések fontosabb pontjait, szeretnék kitérni arra, hogy mégis melyik országrészek látják el cukorrépával a kaposvári gyárat. A Magyar Cukor Zrt. beszerzési igazgatójával folytatott beszélgetés során megtudtam, hogy a termelői kör két részre bontható: az elsőbe azok tartoznak, akik a petőházi gyár bezárása után nem adták vissza a kvótájukat, a másodikba pedig a klasszikus három: So-

mogy-Baranya-Tolna megye, ezen kívül Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér. Tehát elmondhatjuk, hogy az ország számos pontjából érkezik ide répa.

Most pedig térjünk rá a termelőkkel kötött szerződések feltételeire. A szerződéseket évente kötik a termelőkkel, ennek oka abban keresendő, hogy a cukoriparnak igazodnia kell az Európai Unió elvárásaihoz, s ezek az elvárások bármikor megváltozhatnak, módosulhatnak. A szerződés második fejezetében állapodnak meg a megtermelt répa mennyiségéről és minőségéről. Eszerint szerződésbe foglalják, hogy az adott termelő hány tonna 16% cukortartalmú, utánfejelt cukorrépát termel, s azt is, hogy mekkora mennyiségű 16% cukortartalmú, utánfejelt kvótán felüli cukorrépát. A szerződésben megjelenik az is, hogy mekkora a szerződött kvótarépa és a szerződött kvótán felüli répa területe. A szükséges területet a termelő előző három évi átlagtermése alapján határozzák meg. Felmerül a kérdés, hogy mi a teendő abban az esetben, ha a beszállított répa átlagos cukortartalma eltér a 16%-tól. A szerződés erre is ad megoldást, mégpedig azt, hogy az eltérő cukortartalmú répát 16%-os cukortartalmú cukorrépa mennyiségre kell átszámítani. „Az átszámítás úgy történik, hogy a beszállított összes fizető tömegű répa tömegét megszorozzuk a laboratóriumban mért átlagos cukortartalom százalékos értékével és ezt elosztjuk 16-tal.” (*Cukorrépa termékértékesítési szerződés 2012*, 2). A második fejezet rendelkezik a kvótacsökkentésről és a kvótafeltöltésről is. Kvótacsökkentés esetén a termelő adott évre vonatkozó szerződött kvóta-cukorrépa mennyisége a kvótacsökkentéssel egyenes arányos mértékben csökken. A kieső szerződött kvóta-cukorrépa mennyiség a következő gazdasági évben elsőként beszállított szerződött kvóta-cukorrépa mennyiségként kerül elszámolásra. Az így átvitt cukorrépa mennyiség hatással van a termelő következő gazdasági éves szállítási jogára, mégpedig úgy, hogy csökkenti azt. Előfordulhat olyan eset is, hogy az átvitt szerződött kvóta-cukorrépa mennyiség nem elegendő, ilyenkor kvótafeltöltés történik, ami azt jelenti, hogy a szerződött kvótán felüli cukorrépát a gyár szerződött kvóta-cukorrépaként számolja el mindaddig amíg a Magyar Cukor Zrt. cukorkvótája feltöltésre nem kerül. Ebben az esetben figyelmen kívül hagyják azt, hogy az adott termelővel úgy állapodtak meg, hogy szerződött kvótán felüli cukorrépaként számolják el a répát. Viszont megeshet az is, hogy a társasági szinten felvásárolt szerződött kvótán felüli cukorrépa mennyisége meghaladja a Magyar Cukor Zrt. adott évi cukorkvótájának feltöltéséhez szükséges mennyiséget. Ebben az esetben a feltöltés a termelők között a beszállított szerződött kvótán felüli cukorrépa arányában történik. A harmadik fejezet a teljesítésről szól, tehát arról, hogy mikor, hol, és hogyan jut el a megtermelt cukorrépa a gyárba. A teljesítés idejének meghatározásához úgynevezett átvételi ütemtervet készítenek, amely során a termelőt szállítási cso-

portba sorolják. Az adott szállítási csoport a cukorrépa átvételi időszak alatt napi egyenlő ütemben köteles átadni a cukorrépát. Az egy szállítási csoportban lévő termelők egymás között egyeztetik a beszállítás ütemét. Ha valamelyik szállítási csoport az ütemezett mennyiséget az adott időszakban nem adja át, akkor az általuk megtermelt cukorrépa automatikusan a kampány végi beszállítási időszakra kerül átütemezésre. Az átvételi ütemtervben a termelőknek és a Magyar Cukor Zrt.-nek az átvétel megkezdése előtt legalább hét nappal, de legkésőbb a kampány indulása előtt hét nappal meg kell állapodniuk. Ha nem születik átvételi ütemterv a szerződött felek között, akkor az átadás-átvételt a kampány kezdete és vége között folyamatosan napi egyenlő ütemben kell lebonyolítani. A teljesítés napja az átvétel utolsó napja. A cukorrépa eljuttatása a gyárba már nem egészen úgy történik, mint régen, ugyanis megszűntek a feladóállomások, mivel ezek hosszú távon veszteségesek voltak a gyárnak. Jelenleg kétféle módon történhet a szállítás: közúton, vagy pedig vasúton. Mindkét esetben a termelő köteles betakarítani és megtisztítani a cukorrépát. Közúti szállítás esetén értelemszerűen a Magyar Cukor Zrt. Kaposvári Cukorgyárába szállítják a répát, míg a vasúti szállításnál a szerződésben megjelölt vasútállomásra szállítják, ott feladják a gyár kaposvári címére, s a rakodás után megtisztítják a rakterületet, s visszadják a vasútnak. A rakterület bérleti díját a Magyar Cukor Zrt. fizeti. A termelőnek jelentenie kell, ha befejezte a szerződésben rögzített cukorrépa mennyiség átadását. A termelőt a gyártelepre vagy a vasúti berakóállomásra beszállított cukorrépáért fuvardíjtérítés illeti meg. A fuvardíjtérítést a következő táblázat mutatja:

Szállítási távolság	Fuvardíj	Szállítási távolság	Fuvardíj	Szállítási távolság	Fuvardíj
km	Ft/t	km	Ft/t	km	Ft/t
1	144	13	384	25	615
2	164	14	404	26	634
3	184	15	424	27	653
4	204	16	444	28	672
5	224	17	463	29	691
6	244	18	482	30	710
7	264	19	501	31	729
8	284	20	520	32	748
9	303	21	539	33	767
10	324	22	558	34	785
11	344	23	578	35	804
12	364	24	596		

1. táblázat: Fuvardíjtérítés

Forrás: *Cukorrépa Termékértékesítési Szerződés*

Amint látható 35 km-ig vannak meg az adatok. Ez azzal magyarázható, hogy 35 km felett 14,80 Ft/ tonna összeggel emelkedik a fuvardíj kilométerenként. Arról, hogy mégis miképpen történik a fuvardíjtérítés kiszámolása, a szerződés ekképpen ír: „ *A fuvardíj térítés kiszámításának alapja a fizető tömeg 108%-a. a cukorrépával együtt beszállított, a fizető súly 8%-át meghaladó szennyeződések (föld, kő, levél, maradvány, gyom stb.) és a répafej tömegének kalkulált szállítási költsége a Termelőt terheli, melyet a Magyar Cukor Zrt. az elszámolás keretében a fizetendő cukorrépaárból levon. A fuvardíjtérítésnél a szállítási távolságot a tábla szélének a Magyar Cukor Zrt. Kaposvári Cukorgyárához illetve a vasúti berakóállomáshoz legközelebb eső megközelítési pontja és a Magyar Cukor Zrt. Kaposvári Cukorgyára illetve a vasúti berakóállomás közti legrövidebb útvonalon kell számítani.*” (Cukorrépa Termékértékesítési szerződés 2012, 7.) Ha több tábláról szállítják a répát, akkor a táblánkénti szállítási távolságokat kell súlyozni a táblák területével. A gyár nemcsak fuvardíjtérítést, hanem költségtérítést is fizet azoknak, akik a betakarított cukorrépát a depóból történő rakodás során mechanikailag megtisztítják. A költségtérítés összege: 0,3 EUR/t 16% cukortartalomra átszámított szerződött kvótás és szerződött kvótán felüli cukorrépa. Ha a termelő egy harmadik féltől igényeli a betakarítást, a tisztítást, a felrakást és

a fuvarozást, akkor a gyár a hozzá benyújtott szerződés és a termelő által leigazolt számla alapján a terheletlen cukorrépa árbevételből levonja ezen tevékenységek díját, s kifizeti a harmadik felet. Az imént ismertetett fuvardíjtérítés már nem a szerződés harmadik, hanem negyedik fejezetében szerepel, viszont a teljesség kedvéért itt mutattam be. Most viszont szeretnék visszatérni a harmadik fejezethez, a teljesítés szabályaihoz, azokon belül is a legutolsó ponthoz, a minőséghez. Az átadott cukorrépából mintát vesznek, s ezáltal minősítik az adott szállítmányt. A termelőknek joguk van ezen eljárásokhoz állásfoglalásra jogosult átvételt küldeni. Ha az átvétel a mintavétel során nincs jelen, vagy nem él kifogástételi lehetőségével, akkor a vett mintát úgy tekintik, mintha az teljes mértékben reprezentálná az adott szállítmányt. Ha viszont a termelő kifogással él, akkor ismételt mintavételt hajtanak végre. A termelőnek legkésőbb a szállítmány ürítésének megkezdéséig kell jeleznie kifogástételi szándékát az átvevő személyzetnek. Ha vita alakulna ki a mintavétellel kapcsolatban, akkor a szállítmányt el kell különíteni, s jegyzőkönyvet kell írni. A minősítés a gyár laboratóriumában történik azokkal a mintákkal, amelyek mintavételénél a termelő nem tett kifogást. A termelő vagy annak képviselője a kampány előtt ellenőrizheti, hogy a berendezések a szabványban megfogalmazottak szerint működnek-e, valamint a kampány alatt ellenőrizheti azt is, hogy a személyzet a szabványban megfogalmazottak szerint működött-e a berendezéseket. Ha a cukorrépa nem felel meg az előírt követelményeknek, a gyár felhívja a termelő figyelmét a hiba kijavítására, ha azonban a termelő nem szünteti meg a hiányosság okát, a gyár megtagadhatja az átvételt.

Elérkeztünk a kaposvári cukorgyár fennállásának örök vitatémájához: a répa árához. Annak idején sok problémát okozott az, hogy a répa ára eléggé instabil volt. Ez a jelenlegi helyzetről nem mondható el, hiszen fix áras szerződéseket alkalmaznak. A 2012/13-as gazdasági évben ez a fix ár 26, 29 euró/tonna, amely a cukorrépa minimálárral egyezik meg. Az összeg forintba történő átszámítása a vonatkozó uniós jogszabályban az adott gazdasági évre megállapított hivatalos árfolyamon történik. Ha a répa cukortartalma az átvételkor eltér a 16,0 %-tól, akkor a fix ár az alábbiak szerint változhat:

Növelni kell

- a) 0,9 %-kal azt a cukortartalmat, amely 16 és 18% között van
- b) további 0,7%-kal a 18%-ot meghaladó, de a 19%-ot el nem érő cukortartalmú répát
- c) további 0,5 %-kal a 19%-ot meghaladó, de a 20%-ot meg nem haladó cukortartalmú répát

Csökkenteni kell

- a) 0,9%-kal a 16% alatti, de 15,5%-nál nem alacsonyabb cukortartalmú répát
- b) további 0,1%-kal a 15,5% alatti cukortartalmút

Ha a cukortartalom nagyobb, mint 20%, akkor is úgy járnak el, mint a 20% cukortartalmú répa esetén. A cukortartalom megállapítása a termelő által átadott teljes répamennyiség alapján történik. Külön megállapodás alapján döntenek az olyan répáról, amely már megfonnyadt, vagy megfagyott, de még feldolgozásra alkalmas.

Régebben előfordult olyan is, hogy egy termőgazdaságon belül más-más árat fizettek a répáért, manapság azonban minden termelőt termelőkóddal látnak el, s így egy termőgazdaság ugyanazt az árat kapja.

A termelőknek kezdetektől fogva jutattak előlegeket, kölcsönöket, ez napjainkban is jellemző, csak egy kicsit másképp, mint annak idején. Kezdjük a termesztők nemzeti támogatásával. A szerződés szerint a termelő várhatóan jogosult lesz nemzeti kiegészítő cukorrépa támogatásra minden tonna kvótacukorrépa után. A gyár vállalja azt, hogy a várható támogatást meghitelezzi, s ha a termelő ténylegesen megkapta a nemzeti támogatást, a Magyar Cukor Zrt. haladéktalanul beszedi azt. A meghitelezésről engedményezési szerződést köteles kötni a gyár a termelővel, mivel a nemzeti kiegészítő cukorrépa támogatás meghitelezésének feltétele az aláírt minden kitételtől mentes engedményezési szerződés. A nemzeti támogatáson kívül a cukorgyár mennyiségi prémiumot fizet a 16%-os bázismennyiségre átszámított szerződött kvótán felüli cukorrépára. Abban az esetben, ha a termelő kockázatosabb időszakban – tehát túl korán, vagy túl későn – szállítja a cukorrépát, a gyár logisztikai költségtérítést fizet a termelőnek, de csak akkor, ha a beszállítást az ütemtervnek megfelelően végzik. Ennek összegéről a felek legkésőbb a kampányindulás előtt egy héttel állapodnak meg. A Magyar Cukor Zrt. támogatja a termelők műszaki/technológiai fejlesztéseit is, ugyanis technológia fejlesztési felárat fizet, amely összege 1 tonna 16%-os cukortartalmú szerződött kvótás és szerződött kvótán felüli cukorrépa után 0,5 EUR/tonna. A fentiekén kívül a gyár még előfinanszírozást is vállal a várható bevétel 40%-áig természetben. Ez azt jelenti, hogy például a gyár segíti a termelőt a műtrágya és a növényvédőszer beszerzésében. Sőt, volt olyan eset is, amikor 10 millió forinttal szállt be a gyár az egyik termelő gépvásárlás költségeibe. A cukorrépa-szerződés hatodik pontja a *Cukorrépavetőmag-szolgáltatás* címet viseli, nem véletlenül. Ugyanis a termelők által igénybe vehető szolgáltatások közé tartozik a vetőmag megelőlegezés is. A vetőmagot a gyár biztosítja a termelőnek, de ennek költségét a cukorrépa árából levonja a gyár. A cukorrépa termesztéshez kizárólag a Magyar Cukor Zrt.-n keresztül forgalmazott vetőmagot

veheti igénybe a termelő. A megállapodás szerint a vetőmagot a termelési év március 20-ig, újravetés esetén az igénylés kézhezvételétől számított 3 napon belül, a termelő rendelkezésére bocsátja a gyár. Ha a termelő kvótán felüli cukorrépát szállít, a Magyar Cukor Zrt. vetőmag árkompenzációt ad a teljes beszállított szerződött és szerződött kvótán felüli répamennyiségre. A szerződés hetedik fejezete a cukorgyári melléktermékekről rendelkezik. A gyár 1 tonna szerződött kvótás és szerződött kvótán felüli cukorrépa után 1 euró répaszelet-megváltási díjat fizet a termelőnek. Igény esetén a gyár mészsizapot is biztosít, amely ára gépkocsira rakva 500 Ft/t. Ezekből a tételekből eredő követeléseket a gyár a cukorrépa árából levonhatja.

A cukorrépa-szerződés természetesen a termesztésre vonatkozó előírásokat is tartalmazza. „Termelő kötelezettséget vállal arra, hogy a cukorrépa termesztésre használt földterületet a helyi agronómiai feltételekhez illeszkedő 'Jó Mezőgazdasági Gyakorlat' –nak megfelelően műveli meg. A Termelő köteles minden a termesztéssel kapcsolatos tevékenységet a nyomonkövethetőségről szóló 178/2002 Európai Uniói Tanácsi Rendelet előírásainak megfelelően táblánként dokumentálni.” (Cukorrépa Termékértékesítési Szerződés 2012, 10). A tábladokumentációba bármikor beletekinthet a Magyar Cukor Zrt. megbízottja, illetve joga van megtekinteni a cukorrépatáblákat, s ezekből mintát is vehet. Ez a fejezetpont meghatározza azt is, hogy a termelő köteles eleget tenni a törvényben előírt növényvédelmi kötelezettségének, valamint, hogy a korszerű termesztés-technológiai irányelvek figyelembevételével termeli a cukorrépát. Fontos kikötés az is, hogy a termelő kizárólag genetikailag nem módosított cukorrépát használ fel, s a gyárnak is genetikailag nem módosított cukorrépát ad át. Ha a termelő nem tartja be a termesztésre vonatkozó előírásokat, akkor a gyár megtagadhatja a cukorrépája átvételét, sőt, akár az is megtörténhet, hogy a Magyar Cukor Zrt. a következő évben nem köt szerződést vele. Figyelembe véve a szabályokat, s azok szigorú ellenőrzését, mindenképpen célszerű betartani a szerződésben foglaltakat.

A szerződés utolsó előtti pontja az „Együttműködési kötelezettség, kötbér” címet viseli. A termelő a szerződés aláírásával hozzájárul ahhoz, hogy a Magyar Cukor Zrt. a cukorrépatábláit és a szállítási útvonalakat felmérje, begyűjtse a termesztésre vonatkozó agrotechnikai adatokat, és ezekből elemzéseket, kiértékeléseket készítsen belső használatra. Ha valamelyik fél teljesen, vagy akár csak részlegesen megszegi a szerződést, akkor kötbért kell fizetnie, amely annyit jelent, hogy a leszerződött, de át nem adott, illetve át nem vett cukorrépa pénzbeni ellenértékének a 30%-át kell megfizetnie. A gyár akkor is él a kötbérigényével, ha a termelő a leszerződött cukorrépát harmadik félnek értékesíti. Ha a

terméseredményt befolyásoló kártevők, betegségek lépnének fel, akkor a termelőnek haladéktalanul értesítenie kellene a gyárat, amely azonnal elküldi egy megbízottját a helyszínre, hogy felmérje a kárt. A vizsgálat után döntenek el a szerződött felek, hogy melyek lesznek a további teendők. Amennyiben a felek nem tudnak megegyezésre jutni, az illetékes polgármesteri hivatal szakértője fog dönteni az ügyben.

A cukorrépa-szerződés utolsó pontja az úgynevezett: „Vegyes rendelkezések, eljárás vitás ügyekben, érvényesség”, amely például meghatározza, hogy a termelőnek rendelkeznie kell Cukor Terméktanács tagssággal, és a termesztéshez szükséges területtel. Ez a terület lehet saját vagy bérelt is. A szerződött felek kötelesek mindent megtenni annak érdekében, hogy a köztük felmerülő vitákat, nézeteltéréseket békés módon, közvetlen tárgyalással rendezzék le. Amennyiben az egyeztetések nem járnak sikerrel, arra az esetre a Budai Központi Kerületek Bíróságának, illetve a Fővárosi Bíróságnak (mai elnevezése: Fővárosi Törvényszék) kizárólagos illetékességét kötik ki. Ez a fejezet határozza meg a szerződés időtartamát is.

A szerződés főbb pontjainak ismertetése után térek rá a gyárban történt fejlesztésekre. A Magyar Cukor Zrt. 1995 és 2012 között is nagy figyelmet szentelt a fejlesztéseknek, csakúgy, mint az 1995 előtti évszázadban. Az egykori cukorgyáraktól vásárolt meg különböző berendezéseket, kazánokat szereztek be, igyekeztek automatizálni mindent, amit csak lehetett. Emellett BMA diffúziós tornyot építettek, amely növelte a gyár kapacitását. Késéskívül az egyik kiemelkedően fontos – ha nem a legfontosabb – fejlesztés a biogáz erőmű megépítése volt 2007-ben, amely segítségével – a vásárolt földgáz kiváltásával – a gyár 80%-ban önellátóvá vált. *Magyar Bálint A Kaposvári kistérség ipara* című kutatómunkájában a következőket olvashatjuk a biogáz erőműről: „Ez az erőmű egyedülálló egész Európában, ugyanis nincs más olyan gyár, amely ilyen szinten fedezi a saját energia szükségletét. Az erőművet répaszeletekkel „fűtik”, naponta mintegy 1000 darabbal. A répaszeleteket erjesztik, és biogázt állítanak elő. Azért csak a gyárban alkalmazzák, mivel színtelen és szagtalan. Ez egy nagyon tiszta gáz, kiváló fűtőértékkel.” (*Magyar 2010, 13.*) A biogáz erőmű megépítése azért is fontos lépés volt, mivel a gyárnak akkora az energiaszükséglete, mint egész Kaposvárnak. Idén pedig új szitaállomást építettek, a 3. fermentor megépítése után kicserélték a gázvezetékét, s Putsch szűrőállomást is vásároltak. S ez még nem minden. Minden évben beruházási tervet készít a gyár, amely megvalósításáról az Agrana dönt. A gyár jövőbeli terveit illetően a következőket mondhatjuk el: új cukorcsomagoló és siló épül, emellett tervben van a 4. fermentor megépítése, s gáztisztítót is szeretnének létesíteni. Tehát a gyár folytatja a fejlesztéseket, előre tervez, s tervek nélkül egy cég sem képes hosszú távon fennmaradni. A fejlesztések után térjünk rá a legyártott cukor mennyiségére, s annak csomagolására. A

gyár körülbelül 1200 tonna cukrot gyárt le naponta, s a Kaposváron legyártott cukrot három helyen csomagolják be: Kaposváron, Petőházán és Kabán.

2008-ban ismét gazdasági világválság köszöntött be, amely hatásait még most is érezzük. Kíváncsi voltam arra, hogy vajon a Magyar Cukor Zrt.-t hogyan érintette a válság. A kérdésemre azt a választ kaptam, hogy igazából a cég nem érezte meg a világválságot. Ennek oka részben abban keresendő, hogy a biogáz üzem költségei megtérültek, másrészről pedig mégis csak ez az ország egyetlen cukorgyára. Ez mindenképpen kihat a gyár jövőjére nézve. Értesüléseim szerint a cukorgyár éves árbevétele 31 milliárd forint, amely legnagyobb része belföldi értékesítésből származik. Exportra a kvótán felüli egy része cukor kerül, s, ha egy évben csupán a kvótacukor van meg, akkor abban az évben nem exportál a gyár. Az exportszerződéseket az osztrák Agrana köti, s a legfontosabb exportpartnerek a következő országok: Szlovénia, Szlovákia és Izrael. Az ország cukorkvótája 105 ezer tonna, amelyet a gyár teljesíteni tud. Itt viszont meg kell jegyeznünk, hogy Magyarország átlagos évi cukorfogyasztása 330 ezer tonna, s ennek harmadát látja el a gyár. A cukorkvóta miatt van az, hogy az országnak importálnia kell a cukorfogyasztás ellátásához szükséges mennyiséget. A fenti adatokból látható, hogy a gyár biztos helyzetben van. Azt mindenki tudja, hogy a cukorgyárban dolgozni egyet jelentett azzal, hogy biztos kenyér kerül az asztalra. Az interjú során kiderült, hogy igazából ez ma sincsen másként. A jelenlegi létszám akkor alakult ki, amikor az Agrana kezébe került a kaposvári cukorgyár. Előtte körülbelül 800 főt foglalkoztatott a gyár, jelenleg pedig körülbelül 240 állandó dolgozót. Ez a létszámcsökkenés a következőknek tudható be: a privatizáció után a tevékenységek egy részét (pl. szállítás, őrzésvédelem) az Agrana kiszervezte, vagy leépítette, volt egy természetes leépülési folyamat is, valamint a kerkedvezményes nyugdíj lehetősége is elősegítette a létszámcsökkentéseket. Az automatizálás sem volt jó hatással a foglalkoztatottságra, viszont a biogáz üzem és a négyműszakos munkarendre való áttérés létszám bővítést vont maga után. A dolgozók zárt létszámot alkotnak, amely csak az idejnymunkákkal bővül. A minimális fluktuációból ítélve a gyárra még mindig hasonlóképp tekintenek, mint annak idején, tehát egyet jelent az anyagi biztonsággal.

Az interjú utolsó kérdése az volt, hogy *Visnyei Róbert*, a beszerzési vezető, hogyan látja a gyár helyzetét, jövőjét. A kaposvári cukorgyár újkori történetét én az ő gondolataival szeretném zárni. A kaposvári az egyetlen cukorgyár az országban, ebből kifolyólag az országnak szüksége van, és szüksége lesz a gyárra. Emellett az Agrana biztos háttérrel nyújt a gyár számára, így mindenképpen pozitívan lehet előretekinteni a jövőbe.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatom célja az volt, hogy bemutassam a gazdasági társaságok kialakulásának folyamatát, s, hogy feldolgozzam a Kaposvári cukorgyár több mint egy évszázados fejlődéstörténetét. A kutatás során először a szakirodalmat tekintettem át, csak ezután végeztem el a saját kutatásomat a gyár beszerzési vezetőjével készített mélyinterjú segítségével.

A fellelt szakirodalom elemzése után elmondható, hogy gazdasági társaságnak nevezzük azt a jogképességgel és jogalanyiséggel rendelkező gazdálkodó szervezetet, amely üzletszerű gazdasági tevékenység vagy nonprofit tevékenység folytatására jön létre, s amely alapját a tagok vagyoni hozzájárulása teremti meg. A gazdasági társaságok kialakulásának csírái már az ókori Egyiptomban és Babilonban is fellelhetők voltak, s ami Babilont illeti, ezek a jellemvonások elsősorban a Hammurapi-kódexben jelentkeztek. A modern társasági jog alappilléreként a római jogot tartják számon, de fontos megjegyeznünk, hogy az ókori Róma jogrendszere sok megoldást átvett az ókori görögöktől, így a társasági formák alapjait is. Ebből a korszakból a legfontosabb jogtörténeti vívmány a *societas* kialakítása volt, amely alapvonásai kihatnak a mai gazdasági társaságokra is. A római jogból merítkezett a középkor joga. A középkori társasági jogrendszert a kereskedelmi társaságok befolyásolták, így kettő társasági formát emelhetünk ki. Az egyik a *commenda*, amely olyan társaság, amelynek célja a kereskedelmi út végrehajtása, a másik pedig a *companie*, amely a modern közkereseti társasághoz hasonló. A mai gazdasági társaságok kialakulását a gyarmatosítások is befolyásolták, mint ahogyan a francia Code de Commerce bevezetése is. Hazánkban is megjelentek a nemzetközi trendek, de főként a reformkor haladó szemlélete fejlesztette a magyar társasági jogot. Jelenleg a 2006-ban hatályba lépett törvény szabályozza a gazdasági társaságok működését.

A Kaposvári Cukorgyár története kétségtelenül fiatalabb a gazdasági társaságokénál, azonban mindenképpen figyelmet érdemel. A gyár a 1894-es alapítása óta számos fontos változáson ment át. Ilyen változások voltak a különböző korszerűsítések, fejlesztések, s 1894 óta megjárta azt az utat, amely során részvénytársaságból – az államosításon át – zártkörű részvénytársasággá vált. Emellett a gyár túlélte két világháborút, több válságot, és az egykori negyvenhét magyarországi gyár közül sikerült egyedüliként fennmaradnia. A cukorgyár fontos szerepet töltött be a város urbanizációjában, s biztos megélhetést nyújt dolgozóinak. Figyelembe véve a tényt, hogy egyedüli gyár egy olyan országban, amelynek szüksége van rá, és, hogy az osztrák Agrana tulajdonában van, valamint a folyamatos fejlesztéseket, biztosak lehetünk abban, hogy pozitív jövő áll előtte.

5. IRODALOMJEGYZÉK

- Schadl György (szerk) (2011): A társaságok és a társasági jog fontosabb dogmatikai kérdéseinek elemzése. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged, pp 6-73.
- Bodor Mária (szerk) (2001): Korlátolt felelősségű társaság. HVG Orac Lap- és Könyvkiadó. Budapest, pp 15.
- Kisfaludi András (szerk) (2007): Társasági Jog. CompLex Kiadó Jogi- és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft., Budapest
- Sándor István (szerk) (2005) A társasági jog története Nyugat Európában. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest pp 26.
- Dr. Kiszely Katalin (szerk) (2009): A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, pp 13.
- Szili Ferenc (szerk) (1986): A cukorrépa termesztése Délkelet-Dunántúlon és a MIR Kaposvári cukorgyára. Kaposvári Cukorgyár. Kaposvár, pp 25-352.
- Dr. Szili Ferenc-Erdész István (szerk) (1994): *Egy évszázad tapasztalata*. Kaposvári Nyomda Kft. Kaposvár, pp 10-83.
- Magyar Bálint (szerk) (2010): *A Kaposvári kistérség ipara*. Kaposvár, pp 12-13.
- Faragó Éva (szerk) (2000): „*Dum spiro doceo*”: Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, pp 139.
2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról
- Dr.Gönczö Anna (szerk) (1987): *A cukor-termékpálya közgazdasági elemzése*, Agrárgazdasági Kutató Intézet. Budapest, pp. 11, 13, 17, 18, 23.
- Az átalakulás gazdasági célja – hivatalos dokumentum a Kaposvári Cukorgyár átlakulásáról, 1990. július 31.

Internetes források:

[Netjogtar.hu: Complex hatályos jogszabályok gyűjteménye](http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600004.TV)

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600004.TV
(letöltve: 2012.okt.2)

[Drseres.com](http://www.drseres.com)

www.drseres.com

(letöltve: 2012.okt.26)

[Scribd.com](http://hu.scribd.com/doc/75000525/A-Kelet-Indiai-Tarsasagok-rovid-tortenete)

<http://hu.scribd.com/doc/75000525/A-Kelet-Indiai-Tarsasagok-rovid-tortenete>
(letöltve: 2012.okt.10)

[Agrana.hu](http://www.agrana.hu)

<http://www.agrana.hu/miert-agrana/ertekeink/>
(letöltve: 2012.okt.11)

Sütiőipari Egyesülés.hu

http://www.sutoipariegyesules.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=584:a-hazai-cukorgyartas-legujabb-kori-toertenete&catid=9:hirek-esemenyek&Itemid=34

(letölve: 2012.okt.14)

Kormány.hu

<http://www.kormany.hu/hu/videkfejlesztési-miniszterium/agrargazdasagert-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-legfobb-ugyesz-vizsgalja-a-cukorgyarak-privatizaciojat>

(letölve: 2012.okt.14)

6. MELLÉKLETEK

6.1. A MÉLYINTERJÚ KÉRDÉSEI

1. Milyen gazdasági megfontolások alapján jött létre a Magyar Cukor Zrt.?
2. Mik jellemzik a cukorrépa-szerződéseket?
3. Kik a termelők?
4. Mi befolyásolja a cukorrépa árát?
5. Van-e arra példa, hogy egy termőgazdaságon belül más-más árat fizessenek a répáért?
6. Kapnak-e a termelők előlegeket?
7. Mivel szállítják a gyárba a répát?
8. Milyen fejlesztések történtek az elmúlt években?
9. Hogyan érintette a gyárat a válság?
10. Mennyi az éves árbevétel? Ennek mekkora hányada származik belföldi értékesítésből és mekkora exportból?